

VIOLÈNCIA CONTRA LES DONES

ANÀLISI ENTRE LA POBLACIÓ PENITENCIÀRIA FEMENINA

SURT 2005

Realitzat per:
Marta Cruells, Miriam Torrens i Noelia Igareda

Amb el suport en el tractament de dades estadístiques:
Bibiana Prat.

Projecte Finançat per

En el marc del conveni entre la
Generalitat de Catalunya i
La Caixa de Catalunya.

VIOLÈNCIA CONTRA LES DONES ENTRE LA POBLACIÓ PENITENCIÀRIA FEMENINA

Índex

	Pàg.
1. Introducció.....	3
1.1. Antecedents de la recerca.....	3
2. Apunts metodològics.....	5
2.1. Sobre les condicions i l'estratègia per obtenir la informació.....	5
2.2. El concepte de violència i la construcció de l'enquesta.....	8
3. Descripció general de la població penitenciària femenina a Catalunya.....	10
4. L'impacte de la violència entre la població penitenciària femenina.....	13
4.1. Els resultats segons tipologies i gravetat de la violència.....	15
4.2. Simultaneïtat de la violència.....	16
4.3. La sobrerrepresentació de víctimes de violència entre les dones preses.....	22
4.4. Efectes de la violència.....	24
5. Recursos per fer front a la violència.....	31
5.1. Àmbit comunitari.....	31
5.2. Àmbit penitenciari.....	37
6. Recomanacions o propostes d'intervenció.....	41
7. Annex I: L'enquesta.....	45
8. Annex II: Tipologia de la violència.....	50
9. Annex III: Criteris per establir la gravetat de la violència.....	55
10. Bibliografia.....	57

1. Introducció

1.1. Antecedents de la recerca

L'estudi que presentem és fruit d'una necessitat que vam detectar en el projecte MIP¹. Va néixer com un projecte que pretenia aprofundir en una qüestió específica que es va manifestar com un fenomen de gran impacte entre la població femenina reclusa: la violència contra les dones. Aquest estudi, com el que l'ha precedit, parteix d'una posició conscient: la de no victimitzar, no culpabilitzar, no criminilitzar, ni medicalitzar el col·lectiu de dones preses.

La introducció de la publicació dels resultats² del MIP comença amb la següent afirmació: “Uno de los colectivos más invisibles en nuestras sociedades es el de las miles de mujeres en las prisiones de toda Europa”. Les dades de tots els països que van participar en la investigació no deixaven lloc al dubte. Quan parlem de població penitenciària estem parlant d'una població intensament marginada des d'abans de la comissió del delictes, d'una població vulnerable o exclosa de tots o molts dels àmbits que defineixen els drets i deures de la ciutadania. Parlem doncs d'un col·lectiu que acumula de forma radical els indicadors d'exclusió social. Potser per això sovint és un col·lectiu oblidat. Certament, és un col·lectiu amb una realitat molt complexa. Moltes vegades, per exemple, per les entitats no governamentals que treballen amb temes com el de la inserció laboral o la violència contra les dones, les toxicomanies representen un impediment infranquejable per poder treballar aquests aspectes amb les dones que ho necessiten. És a dir, que els múltiples desavantatges d'aquestes dones, la intensitat amb que acumulen problemàtiques greus, fa que per una banda esdevinguin les dones que més necessiten recursos però, per l'altra, que siguin també les problemàtiques més difícils d'abordar.

Totes aquestes qüestions relacionades amb els processos d'inclusió i exclusió de les preses van ser extensament i profundament treballades en el MIP. Però, en el

¹ El MIP (Mujer, Integración y Prisión) va ser un projecte Europeu I+D finançat pel V Programa Marc de Millora dels Coneixements Socioeconòmics, 2002-2005, que es proposava l'estudi comparatiu entre sis països europeus sobre els processos d'inclusió/ exclusió en les trajectòries de les dones preses.

² Surt (Marta Cruells y Noelia Igareda, Eds.), *Mujeres, Integración y Prisión*, Barcelona: Aurea. 2005

desenvolupament del projecte MIP, vam topiar amb un fet especialment rellevant que, sorprenentment, les estadístiques sobre el col·lectiu de dones preses no recopilaven³. Es tracta de l'alta incidència de la violència contra les dones. Tot i que la violència contra les dones va ser una problemàtica que ja vam destacar en aquella ocasió, consideràvem que per la seva gravetat i per l'alt percentatge de dones a les què afectava es mereixia molta més atenció i una investigació específica que en aquell moment no ens podíem permetre. La violència contra les dones ha estat un fenomen sistemàticament silenciats o minimitzats fins fa ben poc al nostre país. És per això que l'objecte d'aquesta recerca és una realitat doblement silenciada: pel col·lectiu i per la temàtica.

La necessitat d'investigar i donar resposta a la violència contra les dones específicament dins del col·lectiu de recluses ve justificada, com veurem en aquest informe, per la sobrerrepresentació de dones empresonades que han patit violència per la seva condició de dones. Una altra de les hipòtesis que justifica aquesta recerca centrada en el col·lectiu de preses és la relació entre la violència i la comissió del delictes. Lògicament, com en tots els fenòmens socials, no es tracta d'una relació de causalitat lineal però sí que podem parlar d'una pressió, d'una influència o de factors desencadenants que vinculen el fet d'haver patit violència amb una limitació important d'oportunitats socials i personals. Quan aquests efectes de la violència es sumen a tots els desavantatges socials que pateixen aquestes dones pel fet de pertànyer a sectors exclosos de la societat, les oportunitats per desenvolupar estratègies de supervivència formals són molt escasses i és aquesta situació la que indirectament es vincula amb el delictes. Per altra banda, hi ha una altra dinàmica que explica la sobrerrepresentació de dones que pertanyen a sectors socials exclosos. Es tracta del que en el projecte MIP anomenàvem els processos de selecció penal. El tipus de delictes que cometem majoritàriament els sectors més deprimits de la societat són aquells més penalitzats, més visibles i més perseguits. Així defensàvem que l'associació que tan sovint es fa entre exclusió social i delinqüència obviava un aspecte clau que completava el trinomi: la selecció penal.

I per últim, la necessitat d'aquesta recerca ve justificada pel fet que les dones preses només tenen suspès el dret a la llibertat i, per tant, tenen el mateix dret que qualsevol

³ L'enquesta elaborada per Mª Jesús Miranda y realitzada a 376 preses de l'Estat Espanyol l'any 1996 n'és una excepció. Els resultats van ser que el 38% de les dones preses havien patit maltractament, i que el 17% havien patit abusos sexuals de menors o en l'adolescència.

altra dona que ha patit violència de gènere a accedir a recursos que li permetin recuperar-se. Actualment, aquest és un dret que no poden exercir en els centres penitenciaris i aquesta és una responsabilitat social i política ineludible.

Aquest informe pretén oferir una eina per a l'anàlisi que permeti d'una banda el disseny i l'aplicació de polítiques dirigides a prevenir i pal·liar les situacions de violència contra les dones i, per l'altra, que ofereixin els recursos adequats i suficients per ajudar a les víctimes a canviar la seva situació o a recuperar-se dels seus efectes.

2. Apunts metodològics

2.1. Sobre les condicions i l'estratègia per obtenir la informació

La població de la qual hem obtingut la informació són les dones empresonades a Catalunya. Segons les dades facilitades per la Direcció General d'Institucions Penitenciàries, Rehabilitació i Justícia Juvenil, l'any 2005, el total de la població penitenciària femenina és de 563 dones que es troben internes en els centres penitenciaris de Brians, de Barcelona i de Ponent. Per a l'obtenció de la informació vam seleccionar una mostra de 200 internes dels tres centres penitenciaris. El criteri que hem adoptat per determinar el volum de la mostra ha estat el de la representativitat estadística. La mostra havia de ser suficientment gran per permetre'ns generalitzar els resultats obtinguts pel total de la població penitenciària femenina. És, per tant, una mostra que garanteix que l'heterogeneïtat de la població penitenciària s'hi trobi representada. El volum concret l'hem establert a partir de la fórmula: marge error = $z \times \text{arrel de } (p(1-p)/n) \times \text{arrel de } 1-(n/563)$. Com que la mostra era de 199 ($n=199$) el marge d'error és de 5.70%.

La selecció de les dones que han format part de la mostra l'hem realitzat procurant interferir el mínim possible en el funcionament dels centres i assegurant la voluntarietat de les participants. En els centres de Barcelona i de Ponent vam tenir l'oportunitat d'explicar el nostre projecte i les característiques de l'enquesta a grups d'internes i després aquelles que volien participar ens ho comunicaven i realitzaven l'entrevista. En el centre de Brians, degut al volum de la població interna aquesta estratègia resultava poc àgil. La manera de procedir va ser que les educadores del centre expliquessin a les internes el projecte i les que es mostraven interessades o volien més informació s'entrevistaven amb nosaltres i decidien si volien formar part de la mostra o no. És per

aquest motiu que, conscients de l'esforç que això va implicar per les educadores de Brians, els hi agraïm especialment la seva col·laboració en aquest projecte.

En el disseny de la investigació havíem previst realitzar una entrevista tancada amb 60 preguntes a aquesta mostra de dones i seleccionar sis d'aquestes dones entrevistades per realitzar entrevistes en profunditat. No cal dir que l'anonimat de l'entrevista quedava garantit. D'aquesta manera es volia complementar la informació estadística, que ens permetia descriure la població penitenciària en termes de violència, amb una informació qualitativa, que ens ofería una altra lectura de la mateixa realitat. Aquesta segona estratègia, ens havia d'oferir informació sobre les experiències viscudes, sobre les percepcions més subjectives i sobre les estratègies que les dones havien adoptat per afrontar les situacions de violència. Ens permetia també ampliar la informació del context específic en el que tenia lloc la violència.

Però després d'haver realitzat una desena d'entrevistes tancades vam considerar que havíem de modificar una part del disseny de l'estudi. Vam decidir sacrificar la realització de les sis entrevistes en profunditat. Els motius que ens van portar a prendre aquesta decisió ja ens diuen molt de la gravetat del tema de la violència contra les dones, especialment quan treballem amb la població penitenciària femenina. Va resultar que quan preteníem realitzar entrevistes tancades les pròpies participants inevitablement les transformaven en entrevistes en profunditat. La necessitat d'explicar dilatadament el que els hi havia passat, l'angoixa i la càrrega emocional que arrosseguen moltes de les internes feia que una entrevista que es pensava que duraria uns 20 minuts moltes vegades durés una hora o més. Per aquest motiu vam considerar que la millor estratègia era la de registrar tota aquesta informació que l'entrevista tancada no preveia recollir i considerar innecessari la realització de sis entrevistes en profunditat.

Les entrevistes es van realitzar durant el mes d'octubre de 2005. es van entrevistar 29 internes al Centre Penitenciari de Dones de Barcelona, 144 internes al Centre Penitenciari de Brians i 26 al Centre de Ponent.

Per últim, volem cridar l'atenció sobre l'ús de dades secundàries que fem en aquest informe. Les dades estadístiques disponibles sobre temes de violència de gènere mereixen certes precaucions. D'una banda, tenim accés a una sèrie de dades

estadístiques sobre la violència contra les dones que s'elaboren en base a les denúncies i les morts de dones en mans dels seus agressors. El problema és que l'ús d'aquestes dades no supera la invisibilització de la violència contra les dones. És a dir, totes les dones que pateixen violència però que no la denuncien ni moren romanen com a població oculta. Per tant, a partir d'aquestes dades continuem sense conèixer l'impacte real, l'abast de la violència contra les dones en la nostra societat.

D'altra banda, recentment s'han fet esforços per superar aquestes limitacions però aquests estudis presenten també deficiències rellevants per la forma en la que han obtingut les dades. Una de les fonts més útils a nivell de l'Estat espanyol és la *Macroencuesta sobre violencia contra las mujeres*⁴ elaborada per l'Instituto Nacional de la Mujer. Malgrat que coincidim en la necessitat de tenir dades sobre la violència contra les dones pel conjunt de la societat espanyola, la manera en com s'han obtingut les dades fa que els resultats només els puguem considerar orientatius. L'enquesta era breu i es va fer telefònicament. En un tema tan delicat, dolorós i ocultat com el de la violència, en el qual les dones que la pateixen estan en una situació de por i perill constant, creiem que, més enllà de la dosi d'humanitat que mereix, per obtenir dades fiables s'ha d'establir un clima de confiança i una relació interpersonal cara a cara. Pensem, per exemple, que l'enquesta telefònica no garanteix que l'enquestada estigui sola en el moment de respondre, potser fins i tot l'agressor hi és present. I, entre altres coses, es confia en que una dona que pateix violència ho explicarà a un desconegut que l'ha trucat per telèfon.

L'altre problema deriva de la manera en com es conceptualitza la violència, com definim la violència. En funció dels indicadors que utilitzem per detectar i mesurar aquesta violència els resultats varien considerablement. És per això que sovint les dades sobre violència contra les dones són disperses. En el següent apartat hem fet un esforç per presentar quina ha estat la definició i les dimensions del concepte de violència que ha guiat aquesta recerca. A l'annex II oferim un llistat descriptiu d'accions concretes associades als diferents tipus de violència i a l'annex III els criteris que hem utilitzat per establir la gravetat de la violència.

⁴ Es van enquestar 20.552 dones majors de 18 anys.

2.2. El concepte de violència i la construcció de l'enquesta

En el present informe partim de la definició de violència contra les dones que va proposar la ONU (1993)⁵.

“L’expressió violència contra les dones es refereix a tot acte de violència sexista que té com a resultat possible o real un dany físic, sexual o psíquic, incloent-hi les amenaces, la coerció o la privació arbitrària de llibertat, tant si esdevé en la vida pública com en la privada.”

En base a aquesta definició vam desglossar el concepte en dimensions que corresponien a diferents tipologies que pot adoptar la violència contra les dones: violència psicològica, física, sexual, social o econòmica⁶. La **violència psicològica** són aquells actes, amenaces o tàctiques coercitives que causen dany psicològic a la dona. Inclou insults, humiliacions, crítiques exagerades, culpabilitzacions, control, etc. La **violència física** és l’ús intencionat de la força física amb la possibilitat de causar la mort, discapacitats, ferides o danys físics⁷. La **violència sexual** són aquells actes que amb l’ús de la força física o mitjançant la intimidació atempten contra la llibertat sexual de la dona amb la finalitat d’obligar-la a participar en una pràctica sexual en contra de la seva voluntat⁸. Per tant, entenem com a violència sexual qualsevol acció que tingui una finalitat sexual sense el consentiment de la dona. La **violència social** són aquells actes que restringeixen la xarxa social de la dona. Inclou aïllar a la dona de la seva família i amics, humiliacions públiques que avergonyeixin i inhibeixin a la dona en les seves relacions o obligar-la a vestir-se de determinada manera. La **violència econòmica** són aquells actes que limiten o impedeixen a la dona l’accés als recursos o que l’exploren econòmicament.

⁵ Doc. de la ONU A/48/49 (1993). A <http://www.un.org>

⁶ A l’annex II d’aquest document incloem el llistat d’accions que corresponen a cadascuna d’aquestes tipologies. Aquest llistat ha estat elaborat i publicat per l’Equip Interdisciplinari de Tamaia, Associació de Dones contra la violència familiar. Carmona, Ll. et al. (2000: 36-41) : *Vincula’t. Materials per treballar amb dones maltractades*. Diputació de Barcelona. Oficina tècnica del Pla d’Igualtat. Col·lecció Guies metodològiques, 2.

⁷ Rosario Jaquotot Saez de Miera (dir.) *Guía de Atención Sanitaria a la Mujer Víctima de Violencia Doméstica en el sistema de Salud de Aragón*. Departamento de Salud y consumo del Gobierno de Aragón.

⁸ El Codi Penal espanyol estableix la distinció entre agressió sexual o abús sexual segons si s’utilitza la violència o intimidació o no.

La primera part de l'enquesta la vam dissenyar, d'una banda, en funció d'aquestes dimensions i, de l'altra, en funció de si les violències es produïen en l'àmbit familiar o en l'àmbit comunitari. Quan s'ha definit la violència contra les dones, especialment des de la ONU, s'ha inclòs sempre una distinció en funció de si es produïa a l'àmbit familiar, comunitari i institucional. L'enquesta que nosaltres hem elaborat no contemplava les possibles violències institucionals contra les dones. Eliminar la violència institucional va ser una decisió que vam prendre arrel de la nostra experiència en el projecte MIP. En aquella ocasió ja vam constatar que la violència institucional en la situació d'empresonament requereix una recerca específica.

Les distincions segons tipologia de la violència i àmbit en el qual es produïa, les vam establir amb una finalitat merament analítica, ja que érem conscients, i al llarg del treball de camp ho vam constatar, que en les experiències de violència que han patit les dones entrevistades es barregen constantment les diferents tipologies de violència de forma molt complexa i amb diferents intensitats i contextos. Conscients que les diferents intensitats amb les què es poden produir les agressions contra les dones havien de ser recollides, les preguntes havien de captar la freqüència de les agressions i els diferents nivells de gravetat amb els què es poden produir aquestes accions. Després, en tot el procés d'anàlisi de les dades, en funció d'aquesta freqüència i intensitat determinàvem si es tractava d'agressions molt greus, greus, o d'inici⁹.

En la segona part de l'entrevista volíem conèixer quins recursos personals i comunitaris havien utilitzat per fer front a la situació de violència, quina era la seva valoració i quines eren les seves necessitats. En la tercera part de l'entrevista els hi preguntàvem sobre els recursos amb els què havien comptat en els centres penitenciaris i la seva valoració. Finalment, en la última part de l'entrevista, ens interessava conèixer els efectes traumàtics derivats de la violència, els danys psicològics i emocionals que aquestes dones arrossegaven.

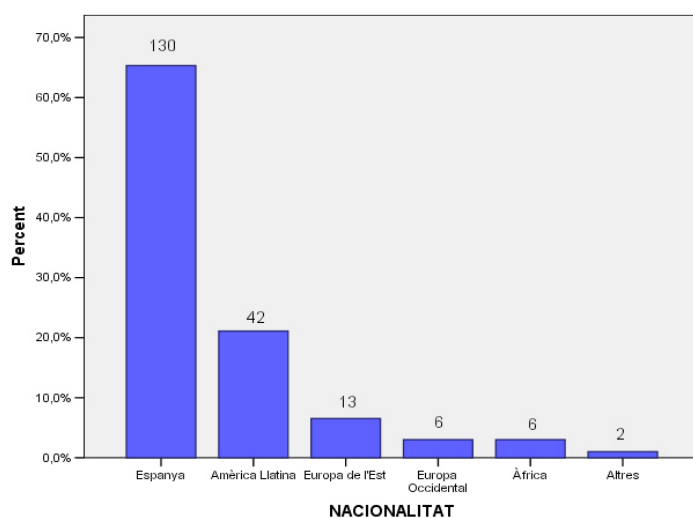
El tractament estadístic de les dades que vam obtenir el vam fer amb el programa informàtic SPSS.

⁹ Veure l'Annex II

3. Descripció general de la població penitenciària femenina a Catalunya

Els resultats de l'entrevista sobre la violència contra les dones constitueix una font primària rellevant per descriure la població penitenciària femenina de Catalunya en funció d'alguns paràmetres que considerem significatius. Es tracta de la distribució percentual de les internes en funció de les variables de nacionalitat, ètnia, nivell educatiu i addiccions a substàncies il·legalitzades. L'acumulació d'aquestes variables configuren una situació de desavantatges que es suma als desavantatges de gènere conformant una població que pateix una acusada posició de desigualtat. I és precisament a aquesta desigualtat a la què les dones que hem entrevistat s'afronten en el seu dia a dia, amb diferents estratègies i recursos.

D'acord amb les dades que hem obtingut un 35% de les internes són estrangeres. La distribució d'acord amb la nacionalitat¹⁰ és la següent:

Una altra dada rellevant és la de que el 16.1% de les internes són gitanes. Respecte al nivell educatiu, un 34.6% de les dones empresonades a Catalunya no tenen el certificat

¹⁰ Entre la població que hem entrevistat d'Europa de l'Est trobem les següents nacionalitats: albaneses, romaneses, poloneses, bòsnies, ucraïneses.

En la categoria 'Altres' incloem diferents nacionalitats sense seguir cap criteri geogràfic perquè totes elles tenen molt poc pes específic. Es tracta de dones xineses, coreanes, canadenques i nigerianes.

escolar i un 34.7% tenen només el certificat escolar. Pel que fa a les toxicomanies, un 48% de les internes declara ser o haver sigut addicta a drogues il·legalitzades.

Considerant aquesta situació de desavantatge no ens pot estranyar que la majoria de delictes pels quals es jutja a les dones siguin delictes econòmics. El 44.7% de les entrevistades estan acusades d'atemptar contra la salut pública i un 32% responen a robatoris. En aquest tipus de delicte molt sovint és difícil de discernir quan respon a motivacions exclusivament econòmiques i quan respon a la satisfacció del consum d'una substància amb la qual es manté una relació addictiva. De fet, en la majoria de les ocasions les dues motivacions són indissociables. Però si estudiem de més a prop les dades i establim la diferenciació entre les dones que estan acusades d'atemptar contra la salut pública que patien una addicció i les que estan acusades pel mateix delicte sense patir cap addicció, podem inferir amb més claredat les motivacions que es troben darrera de la comissió del delicte.

Ens trobem amb dos perfils on les motivacions pel tràfic de drogues es relaciona nítidament amb la conjunció de factors de desigualtat de gènere i de desigualtat social. Parlem de dones estrangeres i dones gitanes. El 92.86 % de les dones empresonades d'origen llatinoamericà estan acusades d'atemptar contra la salut pública. Elles són el que es coneix com *mules*, són l'últim esglaó del tràfic internacional organitzat. Són dones que, en la gran majoria dels casos, no tenien cap experiència delictiva prèvia; dones que en els seus països d'origen es trobaven en una situació d'exclusió social o de vulnerabilitat social; dones que en molts casos eren les principals responsables del manteniment de les seves llars; dones que assumien, sense comptar ni amb el suport de l'Estat ni amb el de les seves parelles, el pes de la responsabilitat de membres dependents (fills, pares o malalts).

Tant en el cas d'estrangeres com el de gitanes no consumidores acusades d'atemptar contra la salut pública, es tracta de dones amb un model familiar matrifocal. És a dir, unitats domèstiques en les quals només les mares són les responsables de l'obtenció de recursos bàsics per al manteniment i la cura de la seva família. Aquest era un model d'organització familiar que ja vam destacar en el MIP. Sovint, a les limitacions d'oportunitats socials que es deriven del fet de ser dones, de classes socials desfavorides, de minories ètniques o immigrants del 'tercer món', responsables de

famílies monoparentals o matrifocals, s'afegeix una altra situació que restringeix encara més els recursos i les oportunitats d'aquestes dones: sovint, també són o han estat víctimes de violència.

Aquestes dades quantitatives sobre el perfil de la població penitenciària femenina ens mostren sintèticament una població marcada per múltiples desavantatges socials. Però aquesta és una realitat ben coneguda. El projecte MIP ja va mostrar extensament que les dones empresonades a diferents països europeus (Hongria, Alemanya, França, Itàlia i Espanya) eren dones que patien un nivell d'exclusió social molt acusat prèviament a l'empresonament i que la privació de llibertat, en la majoria dels casos, no feia altra cosa que agreujar aquesta exclusió. Ens quedava aprofundir i presentar dades que visibilitzessin un altre aspecte d'aquesta desigualtat social: el tracte o el maltracte que moltes d'aquestes dones suporten i han suportat com a dones. La violència econòmica, social, física i/o psicològica.

A partir de les dades quantitatives que hem extret de les entrevistes i d'escoltar molts episodis biogràfics de violència extrema, ens resulta difícil no apuntar una reflexió que som conscients que transcendeix les possibilitats d'aquest estudi. Resulta inevitable qüestionar el concepte i sistema de justícia existent a la nostra societat. És a dir, si repassem les biografies d'aquestes dones que compleixen condemnes és difícil no preguntar-se: Quan comença a actuar la justícia? Davant de quins delictes? Els relats de les dones entrevistades ens oferien nombrosos exemples de dones que havien sigut víctimes de múltiples formes de violència i injustícies socials, davant les quals el sistema judicial mai havia reaccionat, malgrat fossin actes tipificats com a delictes. No hi ha dubte que la justícia i l'Estat no sempre actua amb la mateixa eficàcia.

Actualment es plantegen noves maneres d'entendre la justícia, i sobretot les funcions, límits i abast de la resposta penal com a forma de resoldre el conflicte creat pel crim, i s'aposta per la reparació del dany provocat a la víctima del delicte, i no tant pel càstig exclusiu de qui comet el crim, tal i com ja s'està fent en els sistemes de justícia reparadora. Al parlar d'aquestes noves iniciatives legals que atenen a les reparacions justes de les víctimes de violència, ens hauríem de plantejar com entenem la reparació quan parlem de dones que estan condemnades per la comissió de delictes relacionats amb una situació de desavantatge intensament determinada pel gènere.

Les mesures legislatives més recents en matèria de resposta legal al fenomen de la violència de gènere, com són la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, de mesures de protecció integral contra la violència de gènere en el àmbit estatal i l'avantprojecte de la llei dels drets de les dones per l'eradicació de la violència masclista en l'autonòmic, són exemples clars d'un nou enfocament. En aquestes mesures es fa un esforç legal per contemplar els àmbits educatius, socials, assistencials, sanitaris i penals com aspectes indissociables de la violència contra les dones¹¹. És a dir, el tractament legal de la violència contra les dones ha passat de llegir aquestes situacions com a un problema de la seguretat pública, a interpretar-lo des d'una perspectiva més integral, assumint que el fenomen de la violència contra les dones és un problema de desigualtat de gènere de les nostres societats.

4. L'impacte de la violència entre la població penitenciària femenina

Tal i com ja hem assenyalat a la introducció d'aquest informe, les dones empresonades es troben en processos d'exclusió molt intensos en els quals es posen en joc una sèrie de factors. A l'iniciar aquesta recerca, ja sabíem que la violència era un dels factors claus en la mesura que en moltes ocasions és determinant en el transcurs de les trajectòries vitals i que està íntimament relacionada amb els processos d'exclusió en el què es troben sotmeses. En qualsevol cas, mai ens haguéssim imaginat els resultats d'aquest informe i els relats de vida que vam escoltar al llarg de tot el treball de camp. Els resultats que s'exposaran en aquest i els següents apartats ratifiquen l'enorme impacte de la violència i ha de servir per posar en alerta les futures polítiques, accions i estratègies que es generin per fer front a aquesta problemàtica¹².

¹¹ Alguns governs autonòmics també han fet esforços en aquesta direcció. El govern català, per exemple, ha presentat l'avantprojecte de la llei dels drets de les dones per l'eradicació de la violència masclista. ICD "*Esborrany de l'avantprojecte de la llei dels drets de les dones per a l'eradicació de la violència masclista.*", pp.4. (<http://www.gencat.net/icdona/docs/lleiviolenca.pdf>)

¹² Moltes de les dones entrevistades van fer un gran esforç emocional i psicològic per explicar tot el que havia passat i una de les principals raons per fer-ho era per la possibilitat que després hi hagués una resposta a les seves necessitats i per la defensa dels seus drets i els de les pròximes dones preses.

En el quadre següent podem veure com el percentatge de dones preses que han patit algun tipus de violència ascendeix al **88'4%** del total de la població penitenciària.

Violència	Freqüència	acumulatiu Percentatge	acumulatiu Freqüència	Percentatge
Si	176	88.44	176	88.44
No	23	11.56	199	100.00

Sobre aquest percentatge de dones que han patit algun tipus de violència ens va semblar interessant veure les diferències que es donen en funció de l'edat, l'ètnia, l'origen, el consum de drogues, el nivell educatiu i els fills. Desglossant les dades segons aquestes variables, vam constatar que no hi havien grans diferències. Si atenem a la taula el que sí que podem veure són petites variacions: analitzant les variables d'ètnia i origen tenim que entre les dones gitanes un percentatge menor (81%) que les no gitanes (88%) havia patit violència, i que de les dones estrangeres pràcticament totes (98%) havien patit violència en front del 83% de les dones amb nacionalitat espanyola.

Atenent al consum actiu de substàncies toxicològiques, veiem que el 87% del total de les dones consumidores han patit violència i el 89% de les no consumidores. Aquesta és una dada general que ens permet veure que el consum actiu de les dones no determina el fet de patir més agressions. Però la relació entre consum i violència mereix ser analitzada amb major profunditat a l'apartat on ens ocupem dels efectes de la violència contra les dones.

Pel que fa a la variable edat, tenim que les franges d'edat en que els percentatges són més alts és la de 18 a 24 anys, 25 a 31 i 46 a 52 anys. Respecte al nivell d'estudis, els resultats ens ratifiquen el que ja ens han mostrat investigacions precedents: que la violència contra les dones es produeix independentment del nivell d'estudis. El percentatge més baix de violència el trobem en el 76% entre les dones analfabetes, en el 89% entre les dones que no tenen graduat, en el 91% entre les dones amb graduat, i en el 87% i 84% entre les dones amb secundària i amb carrera universitària. De totes maneres, hem de tenir en compte que tant les dones universitàries com les analfabetes representen un percentatge molt petit del total de la població penitenciària de dones. En aquest sentit, les enquestes fetes amb la població general poden ser molt més

significatives per a una anàlisi sobre la repercussió del nivell educatiu en la incidència de la violència, especialment, dins l'àmbit familiar.

		Violència
Ètnia gitana	Si	81.25%
	No	89.82%
Espanyola	Si	83.08%
	No	98.55%
Consum de drogues	Si	87.23%
	No	89.22%
		3 perduts
Edat	18-24 anys	95.83%
	25-31 anys	93.22%
	32-38 anys	83.87%
	39-45 anys	85.71%
	46-52 anys	92.31%
	53-59 anys	100%
	60-66 anys	0.00%
		2 perduts
Nivell educatiu	No sap llegir ni escriure	76.92%
	Llegeix i escriu	89.29%
	Graduat escolar	91.30%
	Secundària (BUP, FP, COU)	87.50%
	Universitària	84.62%
Fillls	Si	86.27%
	No	97.78%

4.1 Els resultats segons tipologies i gravetat de la violència

Els resultats de l'enquesta ens permeten veure el tipus de violència que patien aquestes dones i la gravetat amb la que es produïa. Tal i com s'ha comentat en la introducció, la tipologia de la violència que hem establert en distingeix cinc classes: psicològica, sexual, física, social i econòmica. En relació a la violència psicològica, tenim que de les 199 dones 109 l'havien patit i, d'aquestes, el 70% de forma molt greu i greu. La violència sexual l'havien patit el 68% de les dones. En el cas de la violència sexual, la gravetat l'establíem en funció de si es produïa de manera puntual o sistemàtica. Amb aquesta distinció feta vam poder veure que en el 41% dels casos es patia de manera sistemàtica i en un 27% de manera puntual. De nou, si mirem la violència física i social contra aquestes dones tenim un alt percentatge (68%) en ambdós casos, sent molt greu en el 74% dels casos pel que fa a la violència física, i en el 51% dels casos en la

violència social. Per últim, la violència econòmica era la que es produïa en menor mesura (42%) però la gravetat era molt alta en el 94% dels casos.

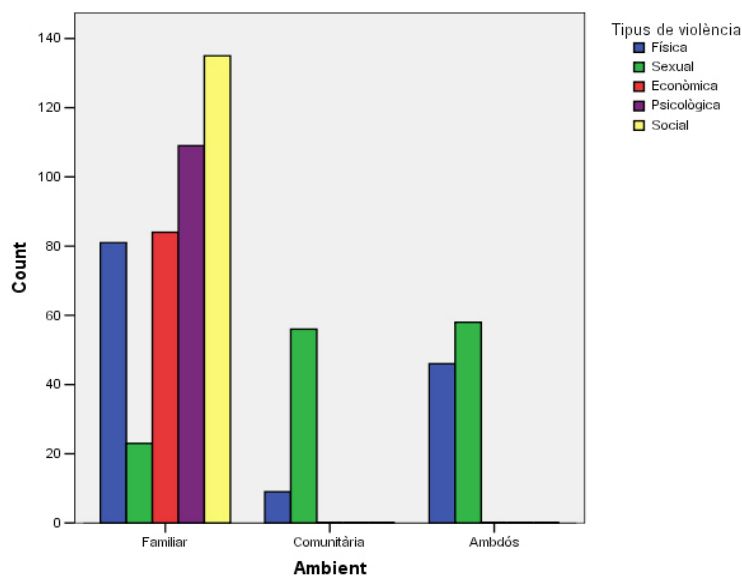
4.2 Simultaneïtat de la violència

Aquest apartat ha estat inclòs perquè és important veure com els diferents tipus de violència que han patit aquestes dones es produeixen moltes vegades de manera simultània, i amb diferents graus d'intensitat. És evident que analíticament podem establir tipologies i diferenciar la intensitat i gravetat de la violència. Però aquestes diferències són fruit d'una deconstrucció analítica de la realitat que no correspon a les vivències ni a la complexitat d'aquestes episodis. És per això que en aquest apartat ens agradaria analitzar i mostrar com moltes vegades les diferents formes de violència, els diferents nivells de gravetat i els diferents àmbits on es produeix es combinen. Som conscients que l'extensió d'aquesta anàlisi pot ser molt més àmplia del que aquí presentem i no tenim cap altra pretensió que la d'oferir alguns dels resultats¹³.

Àmbit familiar i Comunitari

Pel que fa a la simultaneïtat de la violència a l'àmbit familiar i al comunitari, només ens podem aturar a fer l'anàlisi amb la violència física i sexual, ja que com es pot veure al gràfic de sota, aquests dos tipus de violència es produeixen a la llar, fora de la llar i en algunes dones a ambdós àmbits. Pel que fa a la violència social, econòmica i psicològica no obtenim aquesta simultaneïtat dins i fora de la llar degut a que les preguntes feien referència només al que passava dins de l'àmbit familiar.

¹³ Veure publicació final de l'informe.

Pel que fa a la violència sexual ja hem vist que la van patir 137 dones. El gràfic de dalt ens mostra que, entre aquestes dones, 23 la van patir només a l'àmbit familiar, 56 només al comunitari i 58 a ambdós àmbits. Per tant, tenim que entre totes les que la van patir, el 83'2% la va patir a l'àmbit comunitari i el 59'1% la va patir a l'àmbit familiar. El mateix succeeix amb la violència física. Aquí hi havia 136 dones que declaraven haver patit violència física i, d'entre aquestes dones, 81 l'havia patit en el marc de les relacions familiars, 9 a la comunitat, i 46 dones en ambdós àmbits. Si de nou mirem els totals dins la família o la comunitat tenim que el 93% la patia a la família i el 40% a la comunitat. És interessant tenir en compte el fet que les probabilitats que una dona sigui agredida físicament són molt més altes dins el marc familiar, mentre que les probabilitats de patir una agressió sexual són més altes a la comunitat.

Agressions sexuals

Entrarem ara amb més detall en algunes de les agressions sexuals que patien aquestes dones. Una de les preguntes importants en relació a les agressions sexuals que podien patir tant dins com fora de la família era si havien estat violades alguna vegada. Els casos de violació es van recollir molt clarament a la família i la resposta va ser afirmativa en 41 dones. En els casos que succeïa fora de la família, 63 dones van afirmar haver patit una violació o intent de violació. Hem d'aclarir que malgrat que la mateixa pregunta feia referència tant a les violacions com als intents de violació (*¿has patit alguna violació o intent?*), en la majoria de les respostes es tractava d'una violació

i no d'un intent. En qualsevol cas, les dades ens mostren, tal i com s'afirma sovint, que part de les violacions que pateixen les dones tenen lloc a l'àmbit domèstic (39'8%) i els agressors són les pròpies parelles, els pares, padrastres, o algun oncle. De totes maneres, les dades que fan referència a les violacions que es produeixen per persones que no mantenen cap relació de parentiu amb la víctima són majors (60'1%). Però és important matisar aquestes dades. A partir de les narracions de les dones vam poder comprovar que a vegades aquestes violacions no es donen per part d'una persona completament desconeguda sinó per persones pròximes a les dones (veïns, amics, coneguts, amics dels pares, etc.).

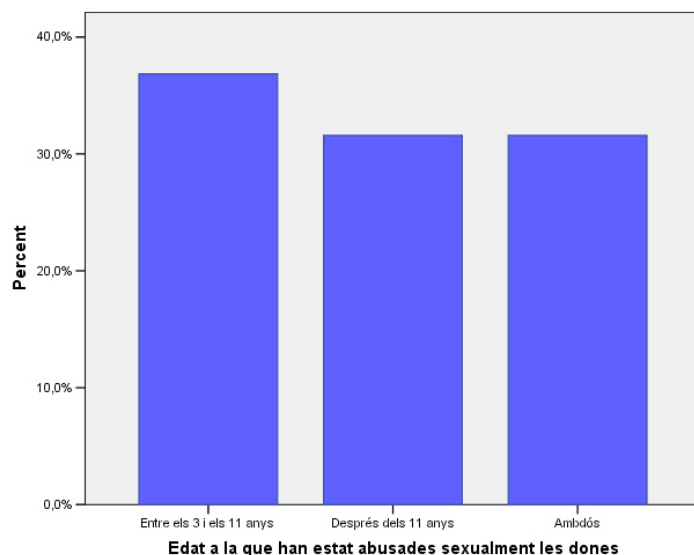
Si ens centrem en la **freqüència** d'aquestes agressions, podem veure que el 82% de les dones havia patit violacions a la llar algunes vegades, moltes vegades o contínuament, i el 47% de les dones que l'havien patit fora era també algunes vegades, moltes o contínuament. Aquesta alta freqüència ens mostra que en un percentatge molt alt dels casos es tracta d'agressions sistemàtiques. Són dades quantitatives molt preocupants que s'han d'acompanyar de l'angoixa que manifestaven les dones al recordar aquests episodis, els efectes que van tenir en les seves vides, i sobretot la falta de suport i de credibilitat que van rebre quan s'atrevien a explicar el que els hi passava, especialment en les dones consumidores.

Per finalitzar amb l'anàlisi sobre les violacions, volem posar de relleu que, segons les dades extretes a l'enquesta, hi ha una diferència important entre les dones consumidores i no consumidores que han patit una violació. La taula següent ens mostra clarament que les dones consumidores de la mostra han patit violacions en major proporció fora de l'àmbit familiar i que, a més a més, han estat les dones consumidores les que han patit més violacions. En concret, hem de dir que, de totes les dones que declaraven haver patit una violació, el 56'4% era consumidora de drogues.

		Ambient			TOTAL
		Familiar	Comunitari	Ambdós	
Consum de drogues	SI	7 (8.33%)	21 (25.00%)	16 (19.05%)	44 (77.19%)
	NO	12 (14.29%)	18 (21.43%)	4 (4.76%)	34 (59.65%)
	NS/NC	3 (3.57%)	3 (3.57%)		

L'altra pregunta important en relació a les agressions sexuals contra aquestes dones és saber en quina edat va succeir. El que vam intentar captar és si havien patit abusos sexuals d'alguna mena entre els 3 i 11 anys i entre els 11 i 18 anys. Mirant els totals tenim que el 25% de les dones entrevistades va patir abusos sexuals de menors. El gràfic que es mostra a continuació, ens permet veure els percentatge de dones que van patir abusos sexuals en alguna d'aquestes franges d'edat i el percentatge de les que en van patir en les dues franges. Si ens aturem en la freqüència d'aquestes agressions, podem concloure que en un percentatge molt alt dels casos els abusos en la infància i adolescència es produeixen de manera continuada. El 84% declarava que patia aquestes agressions entre els 3 i els 11 anys, algunes vegades, moltes vegades o contínuament, i en el cas de la franja d'edat dels 11 als 18 era el 62%. Un cop més constatem que es tracta d'agressions sistemàtiques en la majoria dels casos. Les dones que havien patit aquest tipus de violència no deixaven de denunciar la manca de suport, les poques vies o canals de protecció que tenen els menors per donar a conèixer i explicar el que està passant i, en pocs casos, també la manca de suport que havien rebut de les seves mares que tenien un rol clau per protegir a les filles. Aquest buit social i assistencial delegava a aquestes menors a una situació de total indefensió i incomprensió, amb poques possibilitats de sortir-se'n i superar l'experiència.

La posició de les mares davant d'aquestes situacions ha estat un tema destacat i recurrent en les entrevistes. Per una banda, els relats de les dones ens informaven que a vegades les mares no feien res perquè elles es trobaven sotmeses a la mateixa situació de terror. En altres casos, les mares no en tenien coneixement i ni tan sols ho intuïen. De vegades, la mare ho intuïa però defugia la situació organitzant-se la vida de tal manera que així no ho hagués de veure i actuar davant el que passava. En altres casos, simplement ho acceptava, ho normalitzava i no actuava. Per altra banda, també hi havien molts casos en els quals la mare se separava de la seva parella en el moment en que s'assabentava que agredia sexualment a la seva filla, i quan l'agressor no era la seva parella o marit, també s'allunyava total i radicalment de la persona en qüestió.

Agressions físiques

Tal i com hem apuntat més amunt, entre les dones que havien patit violència física, en el 93% dels casos es va produir a la llar i en el 40% fora. Aquí ens agradaria també fer una petita referència a la freqüència, concretament a l'àmbit domèstic, perquè aquesta torna a ser molt alta. A la pregunta de si eren colpejades contínuament, el 33% declarava que sí i el 27% deia que era algunes vegades o moltes vegades. A la pregunta de si l'agressor feia el gest o intent d'asfixiar-les o si utilitzava objectes contundents per ferlos-hi mal, de nou el 21% declarava que era contínuament i el 25% algunes vegades o moltes vegades. I, per últim, a la pregunta de si els hi va provocar alguna fractura, el 27% afirmava que sí, una, alguna, moltes vegades o contínuament.

Si creuem les dades sobre la ocurrencia dels diferents tipus de violència, podem veure com la violència física va acompanyada d'altres tipus de violència. La taula següent mostra que la violència física es combina amb violència sexual, i amb violència sexual i econòmica de manera repetida. La dada que més destaca és que en el 82% dels casos la violència física va de la mà de la violència sexual.

		Violència Física
Violència sexual	Si No	81.62% 18.38%
Violència sexual i econòmica	Si No	51.47% 48.53%

Agressions psicològiques

En aquest apartat tornarem a observar quan la violència psicològica es donava juntament amb altres tipus de violència i, posteriorment, ho desglossarem segons la gravetat de les agressions psicològiques. Per fer-ho només hem d'analitzar les taules següents en les que podem veure que en el 83% dels casos l'agressió psicològica apareix juntament amb la social, en el 94% juntament amb la física, en el 65% amb la social i econòmica, i de manera semblant quan l'agressió era social, econòmica i física. La dada que més varia és la dels casos en que es produïen els 5 tipus de violència a la vegada que va ser en un 8'2% dels casos.

	Violència psicològica TOTAL
Social	91 (83.49%)
Social i econòmica	71 (65.14%)
Social, econòmica i física	70 (64.22%)
Social, econòmica, física i sexual	9 (8.26%)
Física	103 (94.50%)

La taula de sota ens mostra el mateix però només tenint en compte les 66 dones que patien agressions psicològiques molt greus. Destaquen les dues dades que ens mostren quan es produeixen contínues agressions psicològiques i socials (91% dels casos), i contínues agressions psicològiques i físiques (92% dels casos).

	Violència psicològica TOTAL
Social	60 (90.90%)
Social i econòmica	47 (71.21%)
Social, econòmica i física	46 (69.69%)
Social, econòmica, física i sexual	7 (10.60%)
Física	61 (92.42%)

Per últim, ens agradaria comentar una mica més algunes de les preguntes de l'enquesta que permetien detectar la violència psicològica que patien aquestes dones, per poder ressaltar i entendre millor l'apartat dels efectes de la violència. Les preguntes que es van fer es podien classificar segons si era una violència moderada, greu o molt greu. Entre les que consideràvem moderada trobem preguntes com si tenien en compte les seves necessitats, si eren criticades contínuament, si no les valoraven per res, si les insultaven i les amenaçaven, etc. En totes les preguntes hi havia un gran número de dones que responien que sí, concretament entre el 60% i 65% i moltes d'elles, entre el 36%-38%, contestaven que succeïa contínuament. A la pregunta de si les insultaven i les amenaçaven, malgrat ser considerada moderada, hauríem d'afegir que en molts casos es tractava d'un tipus de violència psicològica molt greu degut a la intensitat de les amenaces i a l'estat de terror que els hi generava. També vam fer referència a agressions molt fortes com per exemple si l'agressor decidia les coses per elles (57%) o si colpejaven als seus fills com a manera de fer mal a la dona (14%).

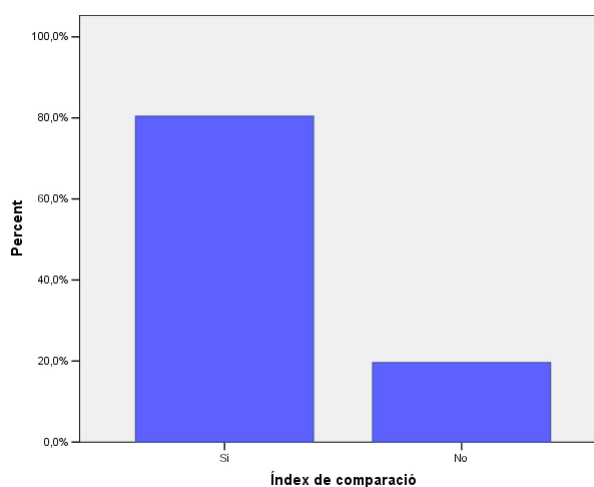
4.3. La sobrerepresentació de víctimes de violència entre les dones preses

Si comparem la incidència de la violència contra les dones en el conjunt de la societat amb la incidència de la violència en el col·lectiu de dones preses, veiem que en aquest darrer cas hi ha una sobrerepresentació de víctimes molt notable. Per reflexionar sobre l'abast d'aquesta sobrerepresentació hem utilitzat els criteris establerts per Inés Alberdi i Natalia Matas a l'informe sobre els maltractaments de dones a Espanya¹⁴. Aquestes dues autores fan un esforç per determinar quan es produeix violència objectiva i quan es pot parlar de situacions domèstiques de submissió. Seguint els 13 criteris o indicadors forts de maltractament juntament amb algunes preguntes que incideixen en el mateix tipus de violència i gravetat hem pogut estimar que:

El **80'4%** de les dones empresonades havia patit maltractaments o situacions objectives de violència algunes vegades, moltes vegades o contínuament a l'àmbit domèstic en contrast amb el **12'4%** del conjunt de la societat espanyola

¹⁴ Inés Alberdi i Natalia Matas *La violència domèstica. Informe sobre els maltractaments a dones a Espanya*. Barcelona: la Caixa. 2002.

a l'any 1999, el 11'1% de dones a l'any 2002 i el 9'7% de dones a Catalunya també l'any 2002¹⁵.

Aquest índex de maltractaments entre les dones preses, en comparació amb totes les dones espanyoles o les catalanes, és molt alarmant ja que estem parlant de tres de cada quatre dones. Tal i com fa explícit Alberdi i Matas, són dones amb relacions familiars degradades en les quals el menyspreu de les seves parelles, pares, germans i padrastres envers elles, la submissió de la dona, els danys físics i psíquics sobre elles, i el control de la seva llibertat, s'ajusten a un model de relacions desiguals, en les què una part exerceix el domini a través de la violència (home) i l'altra no (la dona).

En aquest últim paràgraf volem fer referència al perfil de l'agressor, al tipus de relació familiar que mantenia amb la víctima. Si tornem a fer una comparació tenim que, segons l'enquesta del "Instituto de la Mujer", el 74% de les dones declara que l'agressor era el seu marit o parella, mentre que a la nostra mostra en el 89'3% dels casos l'agressor era la parella, el pare i la parella a la vegada, el germà i la parella, o vàries de les parelles que havien tingut¹⁶, i el padrastre, avi o oncle només o juntament també amb una parella, pare o germà¹⁷.

¹⁵ Dades extretes de la *Macroencuesta de Violencia contra las mujeres*. Instituto de la Mujer:

<http://www.mtas.es/mujer/mujeres/cifras/tablas/W595.XLS>

¹⁶ Aquest grup queda englobat a la variable *varis*.

¹⁷ Aquest grup queda englobat a la variable *altres*.

Quina/quines persones t'agredien?

	Freqüència	Percentatge	acumulatiu Freqüència	acumulatiu Percentatge
Parella	67	54.92	67	54.92
Pare	13	10.66	80	65.57
Mare	1	0.82	81	66.39
Mare i pare	3	2.46	84	68.85
Pare i parella	12	9.84	96	78.69
Mare i parella	7	5.74	103	84.43
Germà	1	0.82	104	85.25
Germà i parella	1	0.82	105	86.07
Altres	11	9.02	116	95.08
varis	6	4.92	122	100.00

Freqüència perduts = 10

Com podem veure, només en un cas la persona que exercia la violència era la mare, en tres casos la violència l'exercien la mare i el pare a la vegada, i en set casos els agressors eren la mare i la parella.

Tornant a l'alarmant impacte de la violència contra les dones entre el col·lectiu de recluses, hem d'insistir, com s'ha fet a la introducció, en la importància del procediment escollit per a la recollida de la informació. El disseny del treball de camp i l'aplicació de determinades tècniques influència en la fiabilitat dels resultats. En aquest sentit, ens sembla rellevant recalcar que les entrevistes que vam realitzar eren entrevistes presencials, fetes en un entorn de privacitat, en un espai íntim on ningú podia sentir-les, amb el temps suficient que respectés el ritme de cada entrevistada, i amb la possibilitat d'establir una comunicació de confiança i empatia per a què la dona pogués explicar tot el que havia passat i aprofundir de forma individual segons les respostes. Aquesta manera de dur a terme el treball de camp és oposada a l'opció que es va prendre per l'elaboració de la Macroencuesta estatal, que va ser la de realitzar l'enquesta telefònicament sense garantir aquest espai d'intimitat, seguretat i confiança, i que no permetia aprofundir en les situacions de maltractament detectades i en les peculiaritats de cada una de les dones.

4.4. Efectes de la violència

Els danys psicològics i emocionals que provoca la violència contra les dones són ben coneguts. Des de l'àmbit de la psiquiatria es parla d'estrès post-traumàtic, de la síndrome de la dona maltractada, d'alteracions en el comportament, de depressió, de pànic, fòbia i por o deteriorament de l'autoestima.

Els resultats de l'entrevista ens mostren profusament aquest impacte psicològic i emocional causat per la violència. El 53.1% de les entrevistades que han patit violència declara haver intentat **suïcidar-se** alguna vegada. Altres estudis ja havien mostrat la relació entre haver estat víctima de violència i intentar suïcidar-se. Els resultats de Kurz i Stark diuen que les dones maltractades tenen 5 vegades més probabilitats de cometre suïcidi, que el 29% de les dones que ingressaven a urgències per suïcidi patien maltractaments; Villavicencio i Sebastián troben que el 32.5% de les dones maltractades que havien entrevistat havien intentat suïcidar-se¹⁸. Dels nostres resultats tornar a destacar que el 94% de les dones que vam entrevistar consideraven que quan vivien situacions de violència estaven **deprimides** i el 50% consideraven que encara ho estaven. El 75.86% creia que no es valorava a sí mateixa i el 64.66% creia que les agressions que patia eren culpa seva.

No cal dir que d'aquestes dades es desprèn la necessitat d'atenció psicològica de les dones que pateixen o han patit violència. En el cas de les dones preses, a més a més s'afegeix l'impacte psicològic que implica l'empresonament. Per tant, ens trobem amb un col·lectiu on l'atenció psicològica és una necessitat imperativa. Aquesta necessitat contrasta amb l'oportunitat que tenen aquestes dones d'accedir a recursos d'atenció psicològica en els centres penitenciaris. En el centre penitenciar de Brians compten amb dos psicòlegs per atendre a les 250 internes¹⁹. Aquests psicòlegs s'encarreguen del programa de primers permisos que té l'objectiu de preparar a les internes per a la sortida; del programa de drogodependències que pretén prevenir recaigudes; i, a part de desenvolupar aquests programes, s'espera que cadascun dels psicòlegs faci l'atenció individualitzada del 50% de les internes (incloent el Departament d'Infermeria, el Departament Especial, els tractaments específics relacionats amb conductes autolesives, llargues condemnes, delictes violents, etc.).

En aquest context, no és sorprenent que el 84.35% de les dones empresonades que han patit violència denunciïn que no han rebut cap tipus de suport o tractament en relació als temes de violència. Moltes d'elles havien sol·licitat reiteradament rebre atenció

¹⁸ Kurz i Stark (1988) citat a La violència domèstica. Informe sobre els maltractaments a dones a Espanya. Fundació La Caixa. Pp 106-107

¹⁹ CP Brians. *Programació Dones 2005*. Àrea de rehabilitació. Document intern.

psicològica sense obtenir cap resposta positiva. D'altres, ens cridaven l'atenció sobre un aspecte que no ens pot passar per alt. Posaven de manifest la contradicció que el tractament psicològic el desenvolupés personal de l'Administració penitenciària. Més enllà d'un possible qüestionament sobre la qualitat de l'atenció o la professionalitat del personal, el que es subratllava era la incompatibilitat de compartir un rol d'ajuda i de control. Es valorava negativament que la persona que avalua la conducta de la interna per decidir permisos, accessos a tercer grau, etc. fos la mateixa amb la qual s'estableix una relació terapèutica. Es tractava d'una relació massa condicionant que jugava en contra de la confiança, la voluntarietat i la confidencialitat, que ha de regir una relació terapèutica. Amb aquests arguments, moltes de les entrevistades sol·licitaven també la desvinculació del tractament psicològic de l'engranatge penitenciari. I, per últim, denunciaven reiteradament la medicalització o sobremedicalització psiquiàtrica que regeix les actuacions d'atenció psicològica en els centres penitenciaris en detriment d'una relació terapèutica. Un tractament que es fonamenta bàsicament o exclusivament en l'administració de medicació psiquiàtrica no ajuda a les dones que han patit violència a superar els seus efectes. Sovint, aquests procediments no faciliten els processos que les dones han de recórrer per recuperar els seus recursos personals i superar l'experiència de violència. En alguns casos, fins i tot no fan altra cosa que reforçar un mecanisme que moltes dones víctimes de violència utilitzen per poder-la suportar: l'abús del consum de drogues.

Però abans d'entrar en una anàlisi sobre el consum de drogues volem fer una petita advertència per a què no s'arribi a la conclusió que els programes d'atenció psicològica per a aquestes dones serien una resposta suficient al problema. És inqüestionable que l'atenció psicològica és un dels recursos més necessaris i bàsics per a què les víctimes puguin afrontar la seva situació però la resposta al problema de la violència contra les dones és principalment estructural. L'advertència que plantejem és una reacció en contra d'una tendència psicologista molt estesa en el context i les polítiques penitenciàries que individualitzen excessivament qualsevol conflicte relacionat amb la població reclusa sense reconèixer la relació entre problemàtiques socials (en aquest cas la violència contra les dones), exclusió, delictes i selecció penal. Tal i com succeeix en la majoria de les presons d'Europa, el model penitenciari basat en la **reeduació** i "**rehabilitació**" de la dona presa s'instaura sobre un treball purament criminològic en el que no es té en compte *suficientment* aspectes com les necessitats de les dones o la seva

situació cultural, social i econòmica. Es basen en la individualització de la responsabilitat del subjecte en la comissió del delict, sense contemplar cap condicionant estructural o contextual, i d'aquesta manera es legitima la pena²⁰.

Però reprenent el tema del **consum de substàncies tòxiques**, és important destacar que l'abús de drogues com a mecanisme d'evasió és una de les conseqüències de la violència contra les dones. Un 49% de les dones entrevistades que havien patit violència creuen que consumeixen substàncies tòxiques per oblidar situacions de violència i un 44.83% declara que el consum va augmentar en els períodes que patien una violència més greu. Si observem concretament l'ús de les drogues en els casos de dones que han patit violència i que es reconeixen com a toxicòmanes, veiem que el 69,5% considera que consumeixen drogues per oblidar situacions de violència i un 63,4% diu que va augmentar el consum en les etapes de violència. L'ús de les drogues com a efecte de la violència agreuja encara més una situació social i personal ja molt deteriorada. És un deteriorament en tots els àmbits quotidians de la dona: en la salut física i psicològica, en el laboral, en l'econòmic, en el de les xarxes socials, etc.

Nombrosos estudis realitzats des de l'àmbit socio-sanitari, assenyalen que es donen diferències en l'ús de les drogues per part dels homes i per part de les dones i alerten de la necessitat d'impulsar programes d'atenció a la drogodependència específicament per a dones. El tipus de droga consumida, el cicle vital, les motivacions, l'estigmatització, la resposta familiar, etc. difereixen en funció del sexe. Així, per exemple, la percepció social de les addictes és molt més negativa que la dels homes, especialment si es tracta de drogues il·legalitzades i si són mares. Aquesta major estigmatització i buit social que reben les dones que abusen de drogues les converteix en persones amb més probabilitats

²⁰ Veure el cas pràctic de Canadà sobre aquest tema: Ministry of the Solicitor General: "*The Report of the Task Force on Federally Sentenced Women: Creating Choices*" Ottawa; Kelly Hannah-Moffat y Margaret Shaw: "*An Ideal Prison? Critical Essays on Women's Imprisonment in Canada*", Halifax, Nueva Escocia: Fernwood, 2000; Kelly Hannah-Moffat: "*Punishment in Disguise: Penal Governance and Federal Imprisonment of Women in Canada*", Toronto: University of Toronto Press, 2001. Pat Carlen: "*Carceral Clawback: The Case of Women's Imprisonment in Canada*", University of Bath, Reino Unido.

de patir violència²¹. Per totes aquestes qüestions, podem apuntar que la relació entre abús en el consum de drogues i violència es dona en les dues direccions.

El gènere també exerceix un rol rellevant en els processos de deshabitació. Ens trobem amb aspectes que afecten molt especialment a les dones, com la inestabilitat i baixa qualificació laboral, la dependència econòmica de tercers, i que són qüestions rellevants en les expectatives de canvi de la conducta addictiva²². Les càrregues familiars i la por de ser etiquetades com a mares irresponsables representa una barrera per la iniciació d'un tractament²³. Fins aquí hem apuntat alguns dels aspectes més significatius de la relació entre violència de gènere i abús de drogues i de les especificitats en l'ús de les drogues per part de les dones. És per això que des d'aquest informe també volem subratllar la necessitat d'integrar una perspectiva de gènere en l'atenció a les toxicomanies.

Per finalitzar aquesta anàlisi sobre la relació entre consum i efectes de la violència, volem assenyalar, com ho fan alguns estudis, que es calcula que una quinta part de les persones que han patit abús sexual infantil pateixen patologies severes: conductes autodestructives, somatització, desajustos sexuals, depressió i abusos de drogues. Respecte al consum de drogues, aquest mateix estudi detecta que sovint és en l'adolescència quan apareixen les seqüeles i que l'abús de drogues pot representar l'intent de la víctima de disminuir o ocultar l'ansietat que li provoquen els records i la intimitat psicològica i sexual que es donen a l'adolescència²⁴. Les diferències en els efectes de la violència en funció dels sexe de la víctima són importants, i de nou l'estudi ens mostra que en el cas de les dones es detecta estrès post-traumàtic, depressió, ideació i intents suïcides, insensibilitat emocional, trastorns psiquiàtrics, dolors pèlvics crònics,

²¹ Mª José de la Cruz Godoy, Ángel Herrera García *Adicciones en mujeres*. Colegio Oficial de Psicólogos de las Palmas. Comisión de drogodependencias y adicciones. 2002.

²² Dr. Juan José Llopis Llácer *Clínica de la adicción a opiáceos en la mujer*, I Simposio Nacional sobre adicción en la mujer.

²³ Dra. Petra Paula Merino *Mujeres tóxico-dependientes en la Unión Europea*, I Simposio Nacional sobre adicción en la mujer. 2002.

²⁴ Luciana Ramos-Lira et al. *Prevalencia de abuso sexual y su relación con el consumo de drogas. Salud pública de México*, vol. 40, n^o3. 1998.

mals de cap, trastorns gastrointestinals, disfuncions sexuals, dependència a l'alcohol o drogues, revictimització sexual i maltracte per part de la parella, entre d'altres.

L'aïllament social és també una limitació important que apareix com a conseqüència de patir situacions de violència i que acusen la indefensió de la dona que la pateix. L'**aïllament social** redueix les oportunitats de la víctima de canviar la seva situació. Un 75% de les dones entrevistades que són o han estat víctimes manifesten haver perdut amics i contactes amb persones conegudes com a conseqüència de la situació de violència.

La incapacitat de **concentrar-se** és un símptoma reiterat entre les víctimes de violència que agreuja, entre altres, l'àmbit laboral de la dona. El 82.76% de les entrevistades que havien patit violència tenia problemes de concentració importants. Aquest percentatge disminueix considerablement quan la pregunta fa referència a l'actualitat: el 37.07% considera que continua tenint problemes de concentració. La incapacitat de concentrar-se afecta molt directament el rendiment laboral. El 68.97% reconeix que la situació que vivien afectava la seva feina o la capacitat per buscar feina.

Per últim, el 85.34% de les internes que havien patit violència va haver de marxar de la seva llar escapant de la violència. El 88% situaven com una necessitat prioritària l'accés a algun tipus de **recurs residencial** i 88.4% responia que no va rebre cap tipus d'ajut en relació a la residència. L'accés a l'habitatge representa un problema pel conjunt de la societat catalana. En el cas de grups vulnerables i desafavorits econòmicament, aquesta dificultat es converteix sovint en una barrera infranquejable per satisfer un dret tan bàsic com aquest. Per a les dones que pateixen violència, l'habitatge és una necessitat molt primària per poder-se plantejar qualsevol possibilitat de canviar la situació. Es tractaria d'accedir a recursos que no fossin provisionals, que no afegissin més inestabilitat i més desarrelament del que ja pateixen com a efecte de la violència. De fet, es tractaria de que no es veiessin forçades a abandonar el seu domicili habitual a causa de la violència. Però, com hem vist, el 85.34% manifesta haver abandonat la llar a causa de la violència que patia.

Varis estudis²⁵ mostren la gravetat de la dificultat d'accedir a l'habitatge per part de la població reclusa tant abans com després de l'empresonament. Una tercera part dels presos manifestava que abans d'ingressar a la presó no tenia domicili fix i que, tant abans com després del període d'empresonament, pernoctava en albergs o cases d'acollida però sense cap estabilitat. Un estudi del País Basc també ens ofería dades segons les quals una de cada quatre dones viu amb més de sis membres i manifesta problemes de falta d'espai físic i intimitat.

Per fer front a tota aquesta situació, els centres penitenciaris compten bàsicament amb la col·laboració de tres entitats:

- La casa d'acollida Lligam, situada a Barcelona i amb una capacitat de 15 places. Acull tant a dones maltractades com a dones derivades del Departament de Justícia. Les dones poden residir-hi amb els seus fills sempre que no siguin majors de 10 anys (els fills, no les filles).
- Casa d'Acollida Betània, situada a Sant Feliu i amb una capacitat màxima de 14 dones. També acull a dones maltractades i a dones derivades del Departament de Justícia.
- Unitat dependent El Carmel, situada a Barcelona i amb una capacitat màxima de 7 places. Acull únicament dones que provenen de centres penitenciaris.

Per tant, un cop més ens trobem que les dones que han patit violència i que estan privades de llibertat es troben en una situació de restricció greu d'oportunitats per fer front a la seva situació personal. Una situació on el fet de ser dona, de pertànyer a capes socials desfavorides, de patir una situació de violència i d'estar empresonades fa que vegin negats contundentment els seus drets a l'habitatge en una situació d'intensa necessitat.

²⁵ Almeda, E. *Mujeres encarceladas*. Barcelona: Ariel 2003; Manzanos C, Balsameda J *Situación de las Mujeres en las cárceles del país Vasco* Vitoria: Servicio central de Publicaciones del gobierno vasco 2003; Ministerio del Interior *Estudio de inserción laboral de la población reclusa de los centros Penitenciarios de la comunidad de Madrid* Madrid. 2003.

5. Recursos per fer front a la violència

5.1. Àmbit comunitari

D'entre les dones que havien patit alguna o moltes experiències violentes al llarg de la seva vida, vam entrar a analitzar quantes d'elles creien que necessitaven suport o ajuda per fer front al que estava passant, i quantes havien pogut tenir accés als recursos comunitaris o bé als recursos oferts per la xarxa social i familiar. En relació a l'accés, malauradament els resultats no són molt gratificants, i confirmen les crítiques contínues que les dones que estan patint situacions de violència no acaben de tenir accés als recursos comunitaris tal i com elles voldrien i seria necessari.

Analitzant cada recurs en concret vam detectar que la meitat d'elles va obtenir ajuda i suport específic per part dels serveis sanitaris. Al llarg de les entrevistes i de forma qualitativa les dones van valorar aquest recurs i l'ajuda específica que se'ls podia oferir a l'hospital com a molt necessària, però el principal problema amb el què es trobaven era que sota l'amenaça del agressor, que a més a més casi sempre estava present a l'hospital, no podien explicar el que havia passat, o en molts casos ni tan sols anar a l'hospital.

Aquesta realitat reflectida en els testimonis de les dones entrevistades, contrasta amb les obligacions dels serveis mèdics imposats per la legislació vigent. La llei penal de fet obliga als metges a informar o denunciar els possibles delictes dels què tinguin coneixement (*Exemple; article 408, 412.3 del CP*).

També des de 1997 existeix un Protocol d'actuació Sanitària que obliga als metges que es trobin en front de casos de maltractament domèstic a elaborar un informe detallat i comunicar-lo al jutjat de guàrdia, que enviarà al metge forense per reconèixer a la víctima. L'informe del metge forense és una prova fonamental en el cas que s'arribi a tribunals, i encara més quan les seqüeles físiques i/o psíquiques dels episodis de maltracte necessiten ser identificades i valorades en el moment de la agressió, i difícilment podrà fer-se si ha transcorregut un llarg període de temps.

En l'accés a un suport específic a través del CAS (Centres d'Atenció Primària a les Toxicomanies) la majoria d'elles (85'57%), en concret les dones amb consum actiu que

anaven a aquest recurs, contestava que no. Aquesta dada és molt rellevant ja que durant els períodes de consum actiu el CAS és pràcticament l'únic recurs al qual aquestes dones es dirigeixen. Per aquest motiu i també pel que s'ha dit a l'apartat anterior sobre el fet que el consum de substàncies tòxiques és una de les estratègies que utilitzen les dones que han patit violència, i que els estudis realitzats amb població drogodepenent apunten a que existeix una alta incidència de dones en situació de drogodependència que han patit episodis de violència greus en les seves vides²⁶, podríem dir que el CAS pot ser un dels recursos clau en la futura detecció i suport per les dones consumidores que, o bé s'han trobat en situacions de violència, o bé s'hi troben mentre estan tenint accés en aquest centre d'atenció primària.

Part de la detecció i atenció a través del CAS estaria en consonància amb les obligacions legals dels serveis socials i serveis d'assistència local d'assessorar a la dona víctima de maltractaments dels seus drets i posar-se en contacte amb els serveis sanitaris específics per a què puguin acreditar les lesions produïdes.

En el suport econòmic de nou una gran majoria (88%) no va tenir accés a cap tipus d'ajut o prestació per fer front al que estava passant. L'accés policial el van poder tenir el 36'9% de les dones. I aquí cal esmentar que en el cas de les dones gitanes pràcticament cap es va dirigir a la policia per trobar suport, encara que algunes d'elles ens explicaven que al final la policia intervenia quan els episodis de violència passaven al carrer o quan algun veí o veïna veient el que estava passant acabava trucant a la policia. Això es deu principalment a dos motius que s'expliquen perquè en el marc de la comunitat gitana els cossos de seguretat policial es perceben com un recurs molt desprestigiats i també com a una amenaça degut a la continua persecució policial que rep aquest col·lectiu per part d'aquests cossos. En aquest sentit algunes dones es trobaven en un camí sense sortida, doncs la policia era un recurs impensable en tant que volguessin mantenir certa fidelitat amb les pautes culturals i socials de la seva comunitat i per una altra banda també era difícil arribar a explicar a certs membres de la família el que passava per les possibles conseqüències que podia tenir dins l'àmbit de la família.

²⁶ E. Blas (2000). Estudi de població dual de dones drogodepenents mostra que: el 59% dels casos analitzats ha patit algun fet traumàtic al llarg de la seva vida, principalment maltractament infantil i abusos sexuals en la infància - adolescència.

En cap cas les dones van esmentar l'atenció per part del SAM, serveis d'atenció a la dona que existeixen en els cossos policials des del 1986, ni els seus testimonis donen indicis de la aplicació dels protocols d'actuació policial en casos de maltractaments, ja que un dels seus elements és l'assessorament legal dels seus drets i en la majoria de casos les dones deien no haver disposat d'aquest assessorament.

És important subratllar, que aquesta distorsió entre les actuacions policials i les percepcions de les dones sobre aquestes actuacions, tenen molt a veure amb el perfil majoritari de les dones preses. Com ja hem analitzat a dalt, un percentatge important són dones gitanes que tradicionalment desconfien dels cossos de la policia, com un element de discriminació i selecció penal més de la societat majoritària "paia". Però també hi ha un percentatge important de les dones entrevistades amb situació de drogodependència, o dones immigrants extracomunitàries de països que arrossegueu certs estereotips d'activitats delictives i/o mafioses (dones de la antiga Iugoslàvia, etc.) fet que explica el tractament des de la policia i els serveis socials d'aquests col·lectius des d'una òptica de "less eligibility"²⁷ (principi explícit o implícit en la nostra societat a partir del qual determinats grups socials mereixen una menor atenció per part de la societat, ja que han fet alguna cosa per merèixer en part la seva situació de desavantatge o d'història delictiu).

Menció a part en les seves relacions amb la policia mereix el grup de dones immigrants extracomunitàries. Quan responen sobre els episodis de violència domèstica que van tenir lloc en els seus països d'origen, el recurs de denúncia davant la policia resulta impensable, perquè la policia justificarà el maltractament i les agressions com un exercici més del dret de correcció dels homes en relació a les seves dones, perquè la policia no pot fer res per la dona, a part de recomanar-li que es mantingui callada i que atengui als desigs del maltractador per no provocar la seva ira i d'aquesta forma, un nou episodi de maltractaments.

En el cas de dones immigrades extracomunitàries condemnades per delictes contra la salut pública, al intentar introduir la droga al nostre país com a "mules", representen el

²⁷ Pat Carlen "Theoretical framework" document de treball intern utilitzat en el projecte MIP.

92% del total de dones estrangeres a presó. Això significa que el primer i únic contacte amb la policia del nostre país ha estat en el moment de la comissió del delictes.

Dins les possibilitats de les actuacions judicials el 39% de les dones que havien patit violència va arribar a la denúncia, i de les que no denunciaven el motiu principal era la por que en molts casos venia provocada per l'amenaça de mort per part de l'agressor, o bé per la creença que no aconseguirien res per aquesta via. Pel que fa a les denúncies fetes moltes vegades el que ens explicaven és que la feien però poc després la retiraven per por, o degut a certes dinàmiques que es generen en el cicle de la violència. Tan sols un de 16 dels casos va arribar a judici i va haver-hi algun tipus de condemna. Juntament amb les denúncies es va preguntar per l'accés a un suport de seguiment i assessorament jurídic. La resposta és clara, el 90% de les dones no va tenir accés a aquest suport, i de les que el van tenir moltes ens explicaven que era un suport centrat en els processos judicials de la separació que elles emprenien i no tant com a conseqüència de les denúncies realitzades.

Els recursos de protecció legal que la legislació havia ofert a aquestes dones ha de relacionar-se amb l'evolució legal del tractament de la violència domèstica al nostre país. L'actual Codi Penal del 1995 és, en la majoria dels casos, la legislació penal amb la què comptaven aquestes dones en el moment de patir els episodis de violència. Aquest cos legal recull tipus penals que s'ajusten a determinats comportaments de l'agressor en els casos de violència intra-familiar:

Delictes com Homicidi, assassinat

Delictes de lesió física o mental

Delictes de violència habitual

Delictes d'abús sexual i violació

Delictes de detenció il·legal, retenció d'un fill menor

Delictes d'amenaques, tracte degradant, coaccions

Faltes de lesions, de mals tractes, amenaces, injúries, vexacions injustes, coaccions, no prestació alimentària a la parella o fills.

Però els testimonis de les dones entrevistades ens mostraven que la realitat en l'aplicació d'aquestes normes fonamentalment penals, és;

- Poques vegades els maltractadors són condemnats per un delictes. Si s'arriben a condemnar, en la majoria dels casos és per faltes que porten aparellada una pena molt lleu (penes privatives de llibertat que no arriben a executar-se perquè no hi ha antecedents penals i es substitueixen per multes) o porten només aparellades una pena de multa i/o ordre d'allunyament.

Pel que fa a aquesta realitat reflectida en els testimonis i en les dades estadístiques, ens agradaria fer referència a tres elements claus a tenir en compte. El primer és que el propi procés penal constitueix en la majoria dels casos una doble victimització de la dona, tant per la seva llarga duració, com per les seqüeles d'estigma social, danys als fills, i repercussions econòmiques que al final resulten per a la dona que s'atreveix a denunciar. El segon és que l'alt percentatge d'incompliment de les possibles mesures cautelars que poden imposar-se per protegir a la víctima durant el procés, s'explica també perquè la seva transgressió es pena molt lleument (normalment amb multa).

I el tercer fa referència als procediments jurisdiccionals paral·lels i no comunicats entre el penal i civil. La majoria de les vegades, la denuncia davant el penal també s'acompanya d'un procés de separació i/o divorci davant el civil. Fins la entrada en vigor de la LO 1/2004 de mesures de protecció integral contra la violència de gènere, era freqüent la situació que un jutjat del penal pogués dictar ordre d'allunyament contra l'agressor i un jutjat de família estigués establint un règim de visites d'aquell maltractador dins el procés de separació. Vàries de les dones entrevistades oferien exemples d'aquesta situació kafkiana de maltractadors en guàrdia i custòdia dels fills, dones que havien d'utilitzar el vis a vis familiar per poder veure als seus fills que estaven sota la guàrdia i custòdia de la família política i que l'agressor utilitzava per seguir amenaçant a la dona davant dels seus fills, casos de dones que havien perdut la custòdia dels seus fills perquè serveis socials havia considerat que la persistència dels maltractaments, encara en un procés de separació, era perjudicial per al benestar dels menors, i llavors aquest menors passaven a la custòdia dels avis paterns, etc.

D'entre els recursos comunitaris tenim, finalment, que l'accés a recursos residencials no el van obtenir en el 88'4% dels casos, i del psicològic en un 73'4% dels casos. Volem subratllar aquesta última dada perquè quan preguntàvem pels recursos que elles

necessitaven més, el psicològic era el que pràcticament totes (93%) demanaven i necessitaven amb urgència. Per tant a part de subratllar la manca d'accés a un suport psicològic subratllem també la gravetat en la inadequació entre l'accés i la demanda de les dones.

Al marge dels recursos comunitaris vam analitzar també el possible suport que venia des de la seva xarxa social i familiar, i en aquests casos podem veure com el percentatge de dones que rebia alguna ajuda augmenta una mica. El 45% de les dones va rebre ajuda d'amics/es i veïns/es, ajut que es solia formalitzar amb els amics en la comprensió, el fet d'escoltar, i el fet d'oferir l'habitatge en moments de crisi, i amb els veïns/es avisant a la policia o picant a la porta com a manera d'aturar l'agressió. En un 42% les dones van rebre ajut per part d'algun familiar i quan aquesta es produïa era un tipus d'ajut que percebien com a eficient i adequada, però també és cert que moltes dones passaven per aquestes situacions sense dir res a familiars, amics, o agents socials.

El fet que les dones no expliquessin el que passava pot tenir diverses causes, una d'elles ja esmentada és la de la por i la coerció que pateixen, però també n'anomenaven altres com la vergonya, les expectatives que la relació pugui canviar, i per últim també la por a les reaccions a l'hora d'explicar-ho. Pel que fa a aquesta última raó l'entrevista intentava recollir la sensació que tenien les dones quan explicaven el que els hi passava, i de nou un percentatge més alt explicava que la sensació que tenien era que les jutjaven, que no les creien, o que les culpaven, en contraposició a les que rebien comprensió, a les que les feien sentir còmodes i segures o a les que les aconsellaven fer una teràpia o tractament específic.

Per últim és important ressaltar el contrast entre aquesta manca d'atenció, de recursos, i d'accés amb les necessitats de les dones que es troben en aquestes situacions. En contraposició als alts percentatges en la manca d'accés als recursos tenim que el 86,7% de les dones deien que necessitaven ajuda mentre es trobaven en aquelles situacions de violència, i aquells recursos de suport més necessaris per a elles eren el psicològic en el 93% dels casos, l'habitatge en un 88%, policial i econòmic en un 73%, jurídic en un 53% i mèdic en un 52% dels casos.

Amb les dades quantitatives obtingudes en relació als recursos de suport podríem acabar dient que aquest informe no fa més que demostrar una vella crítica sobre la invisibilitat que ha tingut aquest fenomen, i en conseqüència sobre la manca d'atenció i desenvolupament d'estratègies en la detecció i el suport. Aquesta crítica no té cap altra funció que la de seguir fomentant l'impuls actual en el desenvolupament d'estratègies encaminades a que les dones puguin començar a accedir a un suport específic a través de la xarxa dels recursos comunitaris, que a part d'específic garanteixi els seus drets, que es col·loqui al costat de la dona, i que doni les eines necessàries per a què es produeixi un canvi en les seves vides i en les vides de les persones que es troben al seu entorn immediat. Parlem de drets, suport i eines per a les dones, perquè al llarg de les entrevistes no només hem afirmat la manca d'accés i inadequació, sinó que també se'ns ha parlat d'injustícia, abandonament i restriccions.

Sent impossible narrar aquí tots els casos i situacions que ens van explicar n'apuntem alguns a manera d'exemple: una noia abusada sexualment i colpejada físicament de forma sistemàtica que al moment d'anar a la policia va obtenir com a resposta el xantatge sexual, ajuda a canvi de sexe; el d'una dona que patia agressions físiques a diari i la única resposta dels agents socials va ser que sinó aconseguia parar la violència li traurien els fills; una dona que després de patir agressions físiques durant hores intervén la policia però al cap de dues hores l'home tornava a estar lliure i al seu pis per continuar l'agressió; el de varies dones consumidores que patint una violació van ser menyspreades per diferents agents socials i policials "tu te lo habrás buscado"; el d'una dona a la què l'agressor li anunciava una nova pallissa ensenyant-li les 30.000 pessetes de multa que li suposaria el transgredir l'ordre d'allunyament; el d'una dona menor com moltes altres que sent violada per varies persones va rebre com a conseqüència el menyspreu de tota una comunitat, etc.

5.2. Àmbit penitenciari

En l'àmbit penitenciari el suport rebut per les dones és mínim. De les 129 dones que van contestar només 19 havien rebut algun tipus de suport durant l'empresonament. Era suport basat, principalment, en el suport psicològic en 10 dels casos, mèdic en 5 dels casos, i d'informació i jurídic en dos dels casos. A part de remarcar aquest mínim suport també afegir que de les 19 dones que havien rebut algun tipus de suport la meitat declarava que no era l'adequat, i l'altra meitat que sí. I pel que fa a la sensació que

tenien del tracte rebut trobem que 12 d'elles sentien que se les jutjava, que no les creien o que les culpaven, mentre que 10 ens deien que es sentien còmodes, segures i tractades amb comprensió.

Aquestes dades mostrades aquí són de considerable importància tenint en compte que la mostra sencera és una mostra representativa dins el total de dones empresonades a Catalunya. Com hem pogut veure el nombre de dones que han patit algun tipus de violència és altíssim, i aquest alt percentatge ens porta obligadament a reflexionar des d'una perspectiva social i criminològica en quina mesura i com es desenvolupa la relació entre violència i delicte, i en quina mesura i com s'ha de començar a repensar les actuacions de l'administració penitenciari i judicial per fer-li front.

El primer que hem de dir al respecte és que en el cas de Catalunya i específicament entre les dones entrevistades eren poques les que es trobaven a presó per haver agredit al seu agressor. Quan això es produïa la relació entre violència i delicte era totalment directe. Es tractava de casos on després d'anys de violència contra elles un dia són elles les que acaben atemptant contra la vida dels seus agressors. L'experiència de l'empresonament en aquestes dones era desoladora, parlaven d'un fort sentiment de culpabilitat per tot el que havia succeït, de la sensació entre desesperació i impotència per veure's amb elles mateixes allí tancades i a l'agressor al carrer en algun cas, i també per la sensació de seguretat que els hi dóna l'empresonament com a única via d'estar protegides de les agressions contínues i de les amenaces que avui en dia segueixen patint.

Un altre grup més nombrós de dones són aquelles que s'han vist forçades i obligades per part dels agressors a cometre delictes, algunes vegades, moltes vegades o contínuament. Parlem de dones que es veien obligades sota amenaça de ser agredides de manera molt greu a passar la droga, a robar perquè l'agressor pogués mantenir el seu consum, de dones que van ser enganyades o van actuar sota xantatge per passar la maleta d'un país a un altre, o altres circumstàncies. Aparentment, en aquests casos, el delicte comès no guarda cap relació amb la violència viscuda contra elles, però les entrevistes ens mostren com moltes vegades es tracta de delictes sota coerció. Si atensem a les dades estadístiques tenim que a la pregunta de si van ser utilitzades o van patir

xantatge per cometre un delict²⁸, el 33% declarava que sí, i d'entre les dones estrangeres de nou el 33% afirmava haver estat forçada, enganyada o amenaçada a cometre el delict contra la salut pública, i cap va afirmar haver estat forçada a través de la prostitució.

Quan vas venir a Europa et van enganyar, amenaçar o forçar a fer-ho a través de la prostitució o el tràfic de drogues?

	Freqüència	Percentatge	acumulatiu Freqüència	acumulatiu Percentatge
Si	21	32.81	21	32.81
No	43	67.19	64	100.00

Freqüència perduts = 5

Un cop dins la presó algunes dones expressaven que encara no estaven lliures d'aquestes amenaces, o fins i tot entre les que tenien una relació amb l'agressor havent acabat amb la relació segueixen sota amenaça. Un aspecte rellevant quan parlem de les possibilitats de donar suport dins el marc penitenciari és que moltes d'elles no comunicaven aquesta situació al personal dels centres penitenciaris, degut a la distància i la desconfiança intrínseca que implica l'empresonament i el càstig, i que afecta malauradament a les relacions entre les internes i el personal dels centres. A part d'aquesta desconfiança i distància que fa molt complicada una intervenció dins aquesta institució, moltes d'aquestes dones estarien també incloses en l'últim grup que definim a continuació.

L'últim grup és el d'un gran nombre de dones de les que podem dir que la irrupció de la violència contra elles al llarg de la seva vida no té una relació directa amb el delict però sí en el quadrat entre violència – exclusió – delict - selecció penal. **La violència sobre aquestes dones és un factor que es converteix en un agreujant central en l'espiral de l'exclusió social determinant i restringint les estratègies de supervivència i eleccions personals abans de cometre el delict.** Aquesta espiral d'exclusió pot veure's intensificada quan, per exemple, el consum de drogues comença com a reacció i com a manera d'oblidar les agressions viscudes o com a una obligació de l'agressor, o quan la violència s'exerceix obligant-les a prostituir-se, o quan segueixen havent societats en les que quan una menor és violada automàticament rep el

²⁸ Aquesta pregunta es va fer a totes les dones de la mostra, mentre que la pregunta següent Es va fer només a les dones estrangeres; Quan vas venir a Europa et van enganyar, amenaçar o forçar a fer-ho a través de la prostitució o el tràfic de drogues?.

rebuig i l'aïllament i la manca total d'oportunitats, dones que han estat en institucions de menors des dels 3-4 anys i s'han iniciat en el món de les drogues i el delictes davant les situacions de desemparament al abandonar les institucions de menors o quan aconseguien escapar-se, o en moltes altres situacions analitzades al llarg de les 200 entrevistes. També s'ha de tenir en compte que aquest agreujant, juntament amb circumstàncies socials o personals determinades com el fet d'estar en situació irregular, de no tenir els medis econòmics, de ser menor, d'estar en consum actiu o altres, poden provocar que certes dones es trobin amb menys recursos per fer front a aquestes agressions i en conseqüència en un major risc de caure o d'intensificar la situació d'exclusió social.

Per a aquest últim grup de dones, com per a les altres, la conclusió és que l'accés als recursos en l'àmbit penitenciari és pràcticament inexistent i la gravetat d'aquest fet és clau ja que estem parlant que entre el 80 i 90% de les dones preses ha passat o està passant per aquests episodis de violència.

Les estratègies a desenvolupar i les possibilitats d'un suport per part de les institucions penitenciàries i judicials no estan encara avui desenvolupades, en la mesura en que no es tenen uns protocols clars de com actuar i no hi ha recursos i equips amb una formació específica per tractar aquestes situacions.

Si es visibilitza i reconeix la importància del fenomen de la violència contra les dones entre les dones preses, també serà necessari aclarir les responsabilitats legals, el grau d'implicació i els límits de l'actuació penitenciària al respecte, tant en l'actuació penitenciària de tractament abordant experiències anteriors de la dona.

I es fa necessari en l'actuació penitenciària de tractament, tenint en compte les conseqüències d'experiències de violència anteriors al ingrés en el centre penitenciari, i també en l'actuació penitenciària de custòdia enfront d'episodis de violència simultània amb la privació de llibertat, atenent al principi que la dona presa manté tots els seus drets com a ciutadana a excepció dels limitats específicament per la sentència condemnatòria.

Malgrat denunciar aquesta manca de recursos, avui en dia hem de constatar també que sembla ser que amb l'impuls que es vol donar a les polítiques de gènere dins les presons catalanes, el factor de la violència contra les dones pot començar a tenir un major pes i a ser objecte de debat immediat, per a una futura intervenció i destinació de recursos específics.

6. Recomanacions i propostes d'intervenció

Aquest apartat de recomanacions i propostes d'intervenció inclou 4 recomanacions generals amb les conseqüents especificacions. Però abans d'entrar a llegir les recomanacions a sota formulades, fer un incís per comentar que aquestes recomanacions sorgeixen de manera immediata i ineludible un cop fet l'estudi. Malgrat això som conscients que en falten d'altres més relacionades amb els recursos de suport d'igual rellevància però que no poden ser fonamentades amb rigor analític sense haver entrat en l'anàlisi dels recursos als quals les dones tenien accés o no, i sense els testimonis dels professionals que treballen en aquest recursos.

Recomanació 1; És necessària una intervenció imeditada en els centres penitenciaris o centres de mesures penals alternatives per donar suport a les dones que han patit algun tipus de violència al llarg de la seva vida.

1. Necessitat de que hi hagi **un acord i una coordinació global entre les diferents administracions i departaments** per fer front a la problemàtica de la violència contra les dones en situació de privació de llibertat o mesura penal alternativa; la Secretaria de Serveis Penitenciaris i de Justícia Juvenil, Administració de Justícia, Institut Català de les Dones, Departament de Benestar Social i Família, i Departament de Salut.
2. Desenvolupament d'un **protocol d'actuació**²⁹ derivat dels acords interinstitucionals per tal d'establir els mecanismes de suport, coordinació i

²⁹ Aquest apartat de la recomanació hauria de ser inclòs tant a la Llei dels Drets de les Dones per a l'eradicació de la Violència Masclista com en el nou Reglament Penitenciari.

cooperació adients i adequats a la situació de les dones en privació de llibertat o en mesures penals alternatives. Amb caràcter urgent, s'ha d'incidir en aquest pacte interinstitucional en les actuacions que vetllin per una defensa dels drets de les dones que estan sent agredides quan es troben en privació de llibertat, de les dones que estan amenaçades durant aquest període, de les dones que han comès un delictes sota coerció i que es troben en situació preventiva i en altres situacions.

3. Desenvolupar en el nou Reglament Penitenciari la **regulació de les actuacions de l'administració penitenciària en front de la violència contra les dones**, tant d'assistència social i psicològica com jurídica introduint un article específic que reculli l'apartat 5 d'aquesta recomanació que tracta de la externalització dels recursos.
4. Dotació de **recursos econòmics específics** per garantir un suport psicològic, social i jurídic a les dones en situació de privació de llibertat que han patit violència.
5. **Externalització dels recursos;**
 - a. Per tal de garantir la independència amb els equips de tractament i de garantir un espai de confiança i confidencialitat amb les dones internes qualsevol recurs específic que es promogui durant el període d'empresonament, per donar suport a les dones que han patit algun tipus de violència, ha de ser un recurs comunitari.
 - b. De manera prioritària es potenciarà en un segon grau de classificació penitenciària la sortida de la dona a la comunitat, per participar en qualsevol tipus de teràpia psicològica, i/o procés d'inserció social i laboral per a les dones que han patit violència en Centres d'Intervenció Especialitzada.
6. Independentment de la externalització dels recursos específics i per a una bona coordinació i aplicació dels protocols és necessari donar **formació bàsica** sobre

el fenomen de la violència contra les dones al personal que treballi amb dones recluses; personal de les juntes de tractament, equip tècnic i altres.

7. Introduir en els equips específics de suport als centres penitenciaris la figura de la mediadora gitana i de la mediadora extracomunitària com a requisit bàsic per a una futura intervenció.

<p>Recomanació 2; Promoure les mesures específiques necessàries per tal de reduir i disminuir la tendència de les polítiques públiques, dels recursos existents, i de les actuacions individuals a aplicar el criteri de menor elegibilitat davant alguns individus.</p>

1. Garantir l'aplicabilitat del protocol específic d'atenció respecte totes les manifestacions de la violència masclista als Centres d'Atenció Primària a les Toxicomanies, als Centres de Rehabilitació de Toxicomanies tant públics com privats i als Centres de Menors.
2. Sensibilització i formació específica als cossos policials en matèria d'assistència, prevenció i protecció de les dones que han patit violència de gènere i que es troben en situació de consum actiu de substàncies addictives, que tenen un historial delictiu, que estan exercint la prostitució o que pertanyen a una minoria ètnica.
3. Promoció d'un debat en el marc de la comunitat gitana a Catalunya per aprofundir sobre quins són els mecanismes més eficaços i els recursos necessaris en la comunitat gitana per lluitar contra aquest fenomen, i emprendre posteriorment les actuacions polítiques adients.

Recomanació 3; Necessitat de seguir impulsant el foment a la recerca i anàlisi en els temes relacionats amb la violència contra les dones en situació d'exclusió social i/o pobresa severa.

1. Necessitat d'una anàlisi amb perspectiva de gènere de la relació entre consum de substàncies toxicològiques i violència contra les dones, posant especial èmfasis en el factor edat com a factor variable.
2. Necessitat d'una anàlisi sobre l'eficàcia i eficiència dels recursos actuals dirigits a lluitar contra la violència masclista per a les dones en situació d'exclusió social.
3. Anàlisi sociològic dels homes maltractadors avui empresonats per fer una detecció dels factors personals, socials, i culturals que afecten en l'exercici de la violència contra les dones.

Recomanació 4; Vetllar per a una major eficàcia de la justícia envers les dones que han patit violència.

1. Donar especial atenció a la protecció dels fills i filles menors d'edat quan el o la jutge/ssa ha de decidir sobre la guàrdia i custòdia en el cas que la mare no pugui exercir la guàrdia i custòdia degut a la pena privativa de llibertat i el pare hagi exercit maltractaments contra la mare. En aquests casos promoure l'opció menys danyosa per als menors però sense oblidar la condició de maltractador del pare.
2. Exercir l'aplicació del fenomen de la violència masclista contra la dona acusada com a una circumstància atenuant (art.20 i 21 del CP), amb especial incidència en els casos en que el delicte va ser comès sota amenaça i coerció de l'agressor.

7. ANNEX I³⁰

³⁰ En aquest annex incloem les preguntes de la enquesta. Totes les preguntes venien acompanyades de quadres on es captava la freqüència, (mai, una vegada, algunes vegades o contínuament).

MALOS TRATOS/VIOLENCIA EN EL AMBITO DOMÉSTICO

1-Cuando estabas con tu familia (padre, madre, hermanos, tios, marido, pareja..) habia alguien que se enfadaba si las cosas no estaban hechas, ? como por ejemplo la cama, la ropa, la comida, la limpieza etc..

1.2 Quien? Pareja, hijo, hermano, padre, madre, tio, varios, otros etc...

2- No tenia en cuenta tus necesidades?

3-Te decia que todo lo que haces está mal?

4- No valoraba lo que hacias. Por ejemplo tu trabajo etc..?

5- Te decia que donde irás sin él, y que no serás capaz de hacer nada por tu cuenta?

6-Delante de tus hijos decia cosas para hacerte quedar mal?

7-Menospreciaba y/o chillaba a tus hijos?

8-Decidia que cosas puedes hacer y que cosas no?

9-No te dejaba estudiar, trabajar o hacer cosas importantes para ti?

10-Te controlaba los horarios?

11-Te impedía ver a otros miembros de tu familia, amigos o vecinos?

12- Te dejaba sin dinero o te obligaba a darle el dinero que tu ganabas?

13-No te daba el dinero que necesitabas para mantenerte o necesidades básicas (medicación, etc.)?

14- Cuando estabas con tu familia (pareja o marido, hijos, padres, hermanos, tios u otros) habia alguien que te insultaba o te amenazaba?

14.1 Quien? Pareja, hijo, hermano, padre, varias parejas, madre, tio etc...

15-Cuando se enfadaba te amenazaba con tirarte cosas o hacerte daño?

16- Cuando se enfadaba no respetaba tus cosas personales y las rompía ?

17- Les empujaba o golpeaba a los niños?

18- Te empujaba o golpeaba a ti?

19- Cuando se enfadaba llegaba a hacer el gesto o el intento de cogerte por el cuello? Utilizaba objetos contundentes para hacerte daño?

20- Te provocó fracturas?

21- A veces le tenias miedo?

22- Te presionó para cometer el delito?

23- Te utilizó y/o chantajeó para cometer el delito?

ABUSOS SEXUALES EN EL AMBITO FAMILIAR

24- Tu pareja o alguien de la familia te forzaba a tener relaciones sexuales cuando tu no querías o no te apetecía?

25- Alguien de la familia ha abusado sexualmente de ti cuando tenías entre 3 y 11 años?

26- Alguien de la familia ha abusado sexualmente de ti después de los 11 años?

27- Has sufrido alguna violación por parte de algún miembro de la familia?

VIOLENCIA SEXUAL Y FÍSICA FUERA DEL AMBITO DOMÉSTICO.

28- Has sido forzada u obligada por alguien a ejercer la prostitución?

29- Has sido drogada de forma forzada por una tercera persona?

30- Cuando viniste a Europa te engañaron, te amenazaron o te forzaron a hacerlo a través de la prostitución o el tráfico de drogas?

31- Has sufrido algún tipo de agresión física fuerte y/o repetida fuera del ámbito familiar?

32- Has tenido relaciones sexuales porque la otra persona te chantajeaba con algo sino las tenías?

33- Has sufrido alguna violación o intento?

ACCESO A LOS RECURSOS DE SOPORTE ANTES DE PRISIÓN.

34- Consideras que necesitabas algún tipo de soporte o ayuda para hacer frente a esa situación?

34.1 si es que si cual? Orden prioritario; vivienda, policial, económico, jurídico, médico, psicológico, otros.

35- Tuviste acceso a un soporte específico por parte de los médicos del hospital (servicio sanitario)?

36- Tuviste acceso a un soporte específico en el CAS?

37- Tuviste acceso a un soporte económico para hacer frente a esta situación?

38- Tuviste acceso a un soporte policial ante estas situaciones?

38.1 le denunciaste?

38.2 le juzgaron, que pasó?

- 39- Tuviste acceso a un soporte y asesoramineto jurídico para hacer frente a la situación?
- 40- Tuviste acceso a un soporte psicológico para hacer frente a esta situación?
- 41- Tuviste acceso a un soporte residencial (una vivienda o centro de acogida) cuando lo necesitabas?
- 42- Recibiste ayuda por parte de amigos o vecinos?
- 43- Recibiste ayuda de algún familiar?
- 44- Consideras que el soporte recibido fue el adecuado?
- 45- Tenías la sensación de que:
- Te juzgaban
 - No te creían
 - Te culpaban
 - Te comprendían
 - Te aconsejaban hacer una terapia o tratamiento específico
 - Te hacían sentir comoda y segura
 - NS/NC

ACCESO A LOS RECURSOS DE SOPORTE EN PRISIÓN

46- Has recibido algún tipo de soporte psicológico, jurídico, de orientación e información, o médico durante el encarcelamineto?

46.1 cual: médico, información, psicológico, jurídico, económico, otros??

47- Consideras que el soporte que has recibido ha sido el adecuado?

- Te juzgaban
- No te creían
- Te culpaban
- Te comprendían
- Te aconsejaban hacer una terapia o tratamiento específico
- Te hacían sentir comoda y segura

48-Crees que necesitas este tipo de soporte?

EFECTOS DE LA VIOLENCIA

49- Te costaba concentrarte cuando vivías esas situaciones?

49.1 Y ahora?

50- Te desvalorizabas?

50.1 Y ahora?

51- Creías que era culpa tuya?

51.1 Y ahora?

52- Estabas deprimida?

52.2 Y ahora?

53- Consumias drogas (tranquilizantes, ansiolíticos, alcohol, heroína, etc..) para olvidar las situaciones vividas de violencia?

54- Aumentaste el consumo de drogas durante esa etapa?

55- Intentastes suicidarte alguna vez?

56- Tuviste alguna lesión física fuerte de la que todavía tengas secuelas?

57- Te afectaba en el trabajo o en el ir a buscar trabajo?

58- Perdiste a los amigos y el contacto con las personas conocidas?

59- Tuviste que irte de tu casa?

60- Te gustaría añadir algo o hacer alguna pregunta?

8. ANNEX II³¹

TIPOLOGIA DE LA VIOLÈNCIA

Violència física

- . Cops de puny i de peu.
- . Prémer, retorçar o pessigar fort.
- . Intent d'estrangulació o d'asfíxia.
- . Estirar o arrossegar dels cabells.
- . Llançar substàncies tòxiques, menjar o líquids al cos o la cara.
- . Provocar cremades amb combustibles o amb objectes calents.
- . Embrutar el cos de la dona.
- . Aixafar la cara contra el plat del menjar.
- . Obligar-la a prendre medicaments, psicofàrmacs, alcohol, drogues, etc.
- . Fer-li menjar o empassar-se a la força aliments, escombraries, papers o altres elements.
- . Tallar-la, ferir-la o punxar-la amb ganivets o altres objectes.
- . Llançar objectes contra el cos o pegar-li amb ells.
- . Immobilitzar-la contra la paret, els mobles o el terra.
- . Tancar-la a la cambra de bany o al dormitori, deixant-la a les fosques.
- . Apropar-se de manera intimidatòria, acusar-la amb el dit davant els ulls.
- . Donar-li empentes o sacsejar-la.
- . Fer-li la traveta amb el peu perquè caigui.
- . Desfigurar-la perquè no pugui sortir.
- . Arrencar-li o estripar-li la roba.
- . Perseguir-la o assetjar-la tota l'estona.
- . Fer-la fora de casa a la força.
- . Arrossegar-la pel terra, llançar-la per les escales.
- . Llançar-la des del cotxe.
- . Abandonar-la en llocs desconeguts.
- . Pegar o donar puntades de peu al ventre durant l'embaràs.
- . Ferir-la als genitals o als pits.
- . Colpejar-li el cap contra la paret o el terra.

³¹ Aquest annex es basa en la proposta de Tamaia (2000) Vincula't. Materials per treballar amb dones maltractades. Diputació de Barcelona. Oficina Tècnica del Pla d'Igualtat.

- . Despertar-la a cada moment per no deixar-la dormir.
- . Aterrorir-la o amenaçar-la amb objectes o armes mentre dóna el pit al nadó.
- . Tortures físiques: lligar-la o encadenar-la, cremar-la amb cigarrets, submergir-li el cap a l'aigua, etc.
- . Qualsevol contacte físic no desitjat per ella.
- . Tancar-la a casa.
- . Assassinar-la.

Violència psicològica

- . Insults, anomenar-la amb sobrenoms o adjectius degradants.
- . Amenaces (de mort, emportar-se els nens, fer-la fora, etc.).
- . Criticar i trobar defectes en tot el que fa o diu.
- . Obligar-la a fer coses sota amenaces.
- . Torturar-la mostrant-li com castiga o maltracta les seves criatures.
- . Aterrorir-la dient-li el que pensa fer amb ella i/o els seus fills/es.
- . Escridassar-la i donar-li ordres.
- . Humiliacions, burles o bromes feridores.
- . Humiliar-la o avergonyir-la davant d'altres persones.
- . Culpabilitzar-la per tot el que passa, i també per coses absurdes.
- . Desconfiar de forma evident de tot el que fa o diu.
- . Ridiculitzar sempre els seus gustos, opinions o sentiments.
- . Exigeix que endevini el seu pensament, desitjos o necessitats.
- . Es mostra cínic, prepotent i insolent amb ella i les criatures.
- . L'acusa de traïdora i deslleial si explica el que li passa o ho denuncia.
- . L'obliga a escoltar-lo durant hores.
- . S'exhibeix desendreçat, mal vestit o brut per molestar-la.
- . La fa sentir ximple, inútil, feble, ignorant i incompetent.
- . Li manifesta menyspreu per ser dona.
- . Li exigeix que mantingui el rol d'esposa i mare que ell imposa.
- . La fa obeir amb gestos, mirades, senyals amb el cap o sorolls.
- . La ignora, no li contesta, no li parla, fa com si no existís.
- . La mira amb menyspreu, amb sorna, amb burla.
- . La té ocupada contínuament, no li deixa temps per ella mateixa.
- . La confon amb arguments contradictoris.

- . La rebaixa recordant-li successos del passat.
- . Manifesta gelosia i sospita contínuament.
- . Interroga els fills i filles sobre les activitats de la mare.
- . Tergiversa les paraules o fets en contra d'ella.
- . La deixa amb la paraula a la boca quan ella li parla.
- . Es nega a discutir els problemes. No parla mai amb ella.
- . Vol tenir sempre la raó, vol tenir sempre l'última paraula.
- . Es nega a acompanyar-la a fer les coses que ella demana o necessita.
- . No dóna mai explicacions, ni diu quan arribarà, i exigeix que ella sempre hi sigui.
- . Dóna indicis que va amb altres dones.
- . La indueix al suïcidi.
- . Amenaça de suïcidar-se per controlar-la.
- . No li passa els missatges que són per a ella.
- . L'acusa d'infidelitat.
- . Si estan separats, li truca per telèfon a cada moment durant la nit.
- . No compleix les promeses, els pactes o els acords.
- . Fa comentaris sobre la seva aparença o característiques físiques.
- . Li demostra odi i amor alternativament.
- . Exigeix submissió i obediència.
- . Li exigeix atenció constant i competeix amb la resta de la família.
- . Prepara un clima de terror que la immobilitza.

Violència sexual

- . Exigeix tenir relacions sense importar-li els seus desigs.
- . No accepta les negatives.
- . La viola.
- . La fereix introduint-li objectes a la vagina o l'anus.
- . La obliga al coit anal.
- . La toca sense miraments.
- . No respecta ni satisfà els gustos d'ella.
- . L'obliga a veure pornografia i a copiar-ne els models.
- . Pren represàlies si no tenen relacions sexuals.
- . La tracta com si fos una cosa sense sensibilitat.
- . Li parla de manera insultant durant el coit.

- . Li demana relacions en llocs i moments inoportuns.
- . Utilitza el sexe per denigrar-la o iniciar discussions.
- . La compara amb altres dones.
- . No la sedueix ni espera que ella obtingui plaer.
- . L'obliga a tenir relacions sexuals davant les criatures o altres persones.
- . Vol fer-li fotos despullada sense el seu consentiment.
- . L'obliga a vestir-se de manera excitant per a ell.
- . L'obliga a realitzar gestos o actituds que la humilien o la incomoden.
- . L'acusa de frígida o de nimfòmana segons les circumstàncies.
- . L'obliga a tenir relacions quan està deprimida, cansada, malalta, immediatament després del part o d'un avortament, després de la mort d'un ésser estimat, després d'una agressió, després d'un èxit laboral o social d'ella, etc.
- . La utilitza com a descàrrega sexual hostil després d'un disgust laboral o familiar.
- . No es mostra afectuós, ni li parla, ni la besa durant l'acte sexual.
- . L'obliga, amb armes, a tenir relacions.
- . Pretén mantenir relacions quan està brut i pudent.
- . Contagia a l'esposa infeccions i malalties voluntàriament.

Violència econòmica

- . Es gasta els diners de la família en ell mateix.
- . Gasta grans quantitats de diners sense necessitat i en nega de petites per coses vitals.
- . Amaga els guanys o inversions.
- . Menteix sobre les possibilitats econòmiques d'ell.
- . Lliura diners als fills i filles i no a la dona.
- . Fa les compres ell per no donar-li efectiu.
- . Nega diners per a medicaments o consultes mèdiques.
- . Protesta contínuament per l'ús dels diners.
- . Desqualifica la dona com a administradora de la llar.
- . En cas de divorci no compleix amb les pensions alimentàries.
- . Ven pertinences personals d'ella sense el seu consentiment.
- . Li revisa el moneder o la cartera contínuament.
- . Declara contínuament que tot és seu.
- . Oculta el patrimoni familiar.

- . Es juga els diners de la família.
- . Deixa que ella es faci càrrec de les despeses i ell es guarda el que guanya.
- . Li pren la targeta de crèdit o els documents bancaris.
- . No destina mai diners per sortides o vacances familiars.
- . L'obliga a donar-li els diners que ella guanya.
- . S'apodera il·legalment dels béns heretats per ella.
- . L'obliga a vendre els seus béns i es queda amb els diners.
- . Utilitza en el seu benefici estalvis prèviament destinats a vacances, tractaments mèdics, reformes de la llar, etc.
- . L'obliga a sol·licitar préstecs o avals bancaris.
- . L'obliga a treballar més o en el que ell vol per quedar-se els diners.
- . L'obliga a endeutar-se per ell amb la família, amics o veïns.

Violència social

- . No permet que la dona l'acompanyi a activitats socials.
- . Imposa la seva presència a la força en actes socials de la dona.
- . La humilia en públic, criticant-la, rebaixant-la o actuant com si ella no hi fos.
- . Boicoteja els aniversaris, les reunions nadalenques o les trobades familiars.
- . Es mostra interessat per altres dones de manera oberta davant l'esposa.
- . No permet que treballi o estudiï.
- . L'obliga a maquillar-se o no ho permet.
- . Prohibeix el contacte amb veïns, amics o familiars.
- . Es mostra desconfiat, intolerant o desagradable amb les amistats o companys de feina d'ella.
- . No es fa responsable dels fills.
- . La tracta com una minyona o no col·labora quan hi ha convidats.
- . En públic es mostra amable amb ella.
- . Munta «espectacles» o la deixa plantada davant els altres.
- . Tracta malament els familiars o amics d'ella.
- . L'obliga a vestir-se com ell vol.
- . No la deixa practicar la seva religió.
- . Provoca que l'acomiadin de la feina.
- . La desqualifica o es burla de les seves opinions.
- . Impedeix que gaudeixi tranquil·lament de qualsevol situació.

- . No la deixa participar de les festes familiars.
- . No li permet parlar de segons quins temes.
- . Es fa la víctima en públic, declarant que ella el maltracta.
- . L'obliga a consultar metges o psiquiatres dient que està boja, trastornada o malalta.
- . La fa internar, la denuncia a la policia o busca aliats en contra seva.
- . Segresta els fills o filles.
- . No compleix el règim de visites amb els infants.
- . L'obliga a votar el partit polític que ell vol.
- . Si estan separats, l'espera a la sortida de la feina, li truca per telèfon, la segueix pel carrer, vigila on va i amb qui.
- . Apareix de sobte als llocs on ella va normalment (amics, família, feina) per molestar-la.

9. ANNEX III

criteris per establir la gravetat de la violència

En l'apartat 2.1. d'aquest informe cridàvem l'atenció sobre la importància de la conceptualització de la violència i dels indicadors que s'utilitzen per mesurar la seva gravetat en qualsevol estudi entorn d'aquest tema. Entorn d'aquest tema. En funció de com es defineixi la violència i de com es mesuri els resultats poden variar considerablement. Per aquest motiu considerem important incloure aquest annex on explicitem en quins casos hem considerat que una agressió era molt greu, greu o lleu.

En els resultats de l'enquesta hem considerat que la **violència sexual** sempre era molt greu perquè les preguntes que feien referència a aquest tipus de violència no eludien a gaires gradacions. És a dir, parlàvem d'abusos sexuals, i de violacions i intents de violació. El que sí que hem considerat rellevant era diferenciar quan aquesta violència es produïa de forma puntual o sistemàtica. Així, quan responien 'algunes vegades', 'moltes vegades' o 'contínuament' a les preguntes 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32 o 33, es considera que la dona ha patit violència sexual sistemàtica. En el cas de que contestessin a les mateixes preguntes 'una vegada' es considerava una agressió puntual.

Per la tipologia de **violència psicològica**, hem considerat que una dona ha patit violència psicològica quan ha respost ‘contínuament’ o ‘moltes vegades’ com a mínim a tres de les preguntes 2, 3, 4, 5, 7, 8, 14, 15, 17, o quan ha respost ‘algunes vegades’ a totes aquestes preguntes.

Hem definit aquesta violència com a ‘molt greu’ quan es responia ‘contínuament’ o ‘moltes vegades’ a alguna de les preguntes esmentades. Violència psicològica ‘greu’ era aquella que responia ‘algunes vegades’ a les preguntes 8, 14 o 17. I l’hem considerat ‘lleu’ quan contestaven ‘algunes vegades’ a les preguntes 2, 3 o 4.

Hem considerat que podíem parlar de **violència física** quan hem obtingut les respostes de ‘algunes vegades’, ‘moltes vegades’ o ‘contínuament’ a les preguntes 18, 29 o 31, o quan hem obtingut la resposta d’‘una vegada’ o més en les preguntes 19 o 20. Aquesta violència l’hem interpretat com a molt greu quan s’ha contestat ‘moltes vegades’ o ‘contínuament’ a les preguntes 18, 29 o 31, o ‘una vegada’ o més a les preguntes 19 o 20.

Per detectar la **violència social** utilitzàvem les respostes de ‘moltes vegades’ o ‘contínuament’ a les preguntes 6, 9, 10, 11 o 22, o ‘una vegada’ o més a la pregunta 23. Aquesta violència la considerem molt greu quan obtenim que es contesta ‘moltes vegades’ o ‘contínuament’ a la pregunta 11 i a alguna de les preguntes 6, 9, 10, 22 o 23.

Hem considerat que existia una **violència econòmica** quan ens contestaven ‘algunes vegades’, ‘moltes vegades’, o ‘contínuament’ a la pregunta 12 o ‘moltes vegades’ o ‘contínuament’ a la pregunta 13. Es tracta de violència econòmica molt greu quan es respon ‘moltes vegades’ o ‘contínuament’ a la pregunta 12 o 13.

10. Bibliografia

Almeda, E. *Mujeres encarceladas*. Barcelona: Ariel, 2003.

Blas, E i altres “*Drogodependencia y violencia: Art La comunidad terapéutica y el trastorno dual*”, Ed social 14, pp 36-50. 2000.

CP Brians. Programació Dones 2005. Àrea de rehabilitació. Document intern.

Cruz Godoy Mª José, Ángel Herrera García *Adicciones en mujeres*. Colegio Oficial de Psicólogos de las Palmas. Comisión de drogodependencias y adicciones. 2002.

Doc. de la ONU A/48/49 (1993). A <http://www.un.org>

ICD “*Esborrany de l'avantprojecte de la llei dels drets de les dones per a l'eradicació de la violència masclista.*”, pp.4. (<http://www.gencat.net/icdona/docs/lleiviolenca.pdf>)

Inés Alberdi i Natalia Matas *La violència domèstica. Informe sobre els maltractaments a dones a Espanya*. Barcelona: la Caixa. 2002

Instituto de la Mujer, *Macroencuesta de Violencia contra las mujeres*. <http://www.mtas.es/mujer/mujeres/cifras/tablas/W595.XLS>

Jaquotot Saez de Miera Rosario (dir.) *Guía de Atención Sanitaria a la Mujer Víctima de Violencia Doméstica en el sistema de Salud de Aragón*. Departamento de Salud y consumo del Gobierno de Aragón.

Kelly Hannah-Moffat y Margaret Shaw *An Ideal Prison? Critical Essays on Women's Imprisonment in Canada*, Halifax, Nueva Escocia: Fernwood, 2000.

Kelly Hannah-Moffat *Punishment in Disguise: Penal Governance and Federal Imprisonment of Women in Canada*, Toronto: University of Toronto Press, 2001.

Kurz i Stark citat a *La violència domèstica. Informe sobre els maltractaments a dones a España*. Fundació La Caixa. Pp 106-107. 1988.

L.O. 10/1995, de 23 Noviembre, del Código Penal

L.O. 1/2004, del 29 Noviembre, de medidas de protección integral contra la violencia de género

Lorenzo Morillas Cuevas, *Valoración de la violencia de género desde la perspectiva del derecho penal*, Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminológica, RECPC 04-09 (2002)

Llopis Llácer, Juan José *Clinica de la adicción a opiáceos en la mujer*, I Simposio Nacional sobre adicción en la mujer. 2002.

Manzanos C, Balsameda J *Situación de las Mujeres en las cárceles del país Vasco* Vitoria: Servicio central de Publicaciones del gobierno vasco. 2003

Merino Petra Paula *Mujeres tóxico-dependientes en la Unión Europea*, I Simposio Nacional sobre adicción en la mujer. 2002.

Ministerio del Interior *Estudio de inserción laboral de la población reclusa de los centros Penitenciarios de la comunidad de Madrid* Madrid. 2003

Ministry of the Solicitor General: “*The Report of the Task Force on Federally Sentenced Women: Creating Choices*” Ottawa;

Miranda y Rose Mary Berberet “*Análisis de la eficacia y adecuación de las políticas penitenciarias a las necesidades y demandas de las mujeres*” Madrid. 1996

Pat Carlen “*Carceral Clawback: The Case of Women's Imprisonment in Canada*”, University of Bath, Reino Unido.

Pat Carlen *Theoretical framework* document de treball intern utilitzat en el projecte MIP, 2004.

Ramos-Lira Luciana et al. *Prevalencia de abuso sexual y su relación con el consumo de drogas*. Salud pública de México, vol. 40, nº3. 1998.

R.D. 190/1996, de 9 Febrer, Reglament Penitenciari

SURT, Marta Cruells y Noelia Igareda, Eds, *Mujeres, Integración y Prisión*, Barcelona: Aurea, 2005.

Tamaia, Associació de Dones contra la violència familiar. Carmona, Ll. et al. (2000: 36-41) *Vincula't. Materials per treballar amb dones maltractades*. Diputació de Barcelona. Oficina tècnica del Pla d'Igualtat. Col·lecció Guies metodològiques, 2. 2000.